

23 (439)
K 32 (n)

4514
16012

566217

ERTEKEZESEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

VII. KÖTET. II. SZÁM. 1881.

min
A NEMZETISÉGI VISZONYOK

MAGYARORSZÁGBAN

AZ 1880. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ALAPJÁN.

KELETI KÁROLY

R. TAGTÖL.

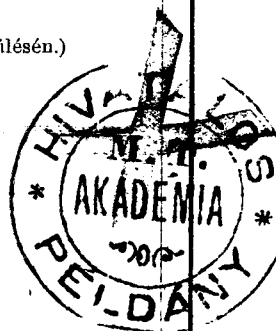
(Olvastatott a II. osztály 1881. december 16-án tartott ülésén.)

Ára 40 kr.

BUDAPEST, 1881.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia bérházában).

ERTEKEZESEK

a társadalmi tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám.	Az uzsora törvényekről. Szinováczy György től. 1867. 17 l.	Ára 10 kr.
II. Szám.	A magyar mezőgazdaság. Keleti Károlytól. 1867. 19 l.	10 kr.
III. Szám.	A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. Dr. Konek Sándortól. 1868. 42 l.	20 kr.
IV. Szám.	A magyar Korona országainak legujabb népesedési mozgalmai. Dr. Konek Sándortól. 1868. 52 l.	20 kr.
V. Szám.	Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. Kautz Gyulától. 1868. 38 l.	20 kr.
VI. Szám.	A statistika hivatalos és tudományos mivelése. Keleti Károlytól. 1868. 41 l.	20 kr.
VII. Szám.	A római jog s az ujabbkori jogfejlődés. Pulszky Ágostontól. 1869. 27 l.	10 kr.
VIII. Szám.	Gaius. Rentmeister Antaltól. 1869. 116 l.	30 kr.
IX. Szám.	Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. Tóth Lőrincztől. 1869. 26 l.	20 kr.
X. Szám.	A törvénykezés reformja. Ökröss Bálinttól. 1869. 18 l.	20 kr.
XI. Szám.	A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. Csatskó Imrétől. 1870. 26 l.	20 kr.
XII. Szám.	A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. Baintner Jánostól. 1870. 37 l.	20 kr.

Második kötet. 1870—1874.

I. Szám.	A fogyasztási egyletek. Dr. Vécsey Tamástól. 1870. 59 l.	20 kr.
II. Szám.	Az emberi öntudat jelen fokáról. Dr. Barsi Józseftől. 1870. 27 l.	10 kr.
III. Szám.	Kassa város parketkészítése a XV. század kezdetén. Wenzel Gusztávtól. 1870. 43 l.	10 kr.
IV. Szám.	Emlékezés Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. Dr. Suhayda Jánostól. 1871. 12 l.	10 kr.
V. Szám.	Szemle a magyar jogászggyűlések munkássága s eredményei felett. Tóth Lőrincztől. 1872. 88 l.	30 kr.
VI. Szám.	Modern alkotmányos monarchiai intézmények. Ladányi Gedeontól. 1873. 28 l.	10 kr.
VII. Szám.	Emlékezés Rau Károly Henrik felett. Kautz Gyulától. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám.	A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. Hajnik Imrétől. 1873. 18 l.	10 kr.
IX. Szám.	A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. Dr. Matlekovits Sándortól. 1873. 32 l.	10 kr.

323 (1882)

K. A. T. 1882.

A NEMZETISÉGI VISZONYOK

MAGYARORSZÁGBAN

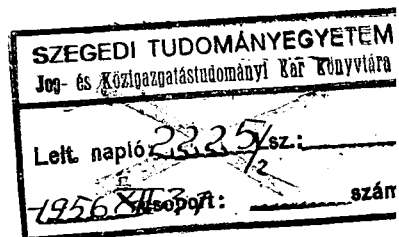
AZ 1880. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ALAPJÁN.

KELETI KÁRTEL

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály 1881. december 16-án tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓHIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

MAHARAJA RANAJIT SINGH

OF THE PROVINCE OF BENGAL

AND HIS WIFE

MAHARAJA RANAJIT SINGH

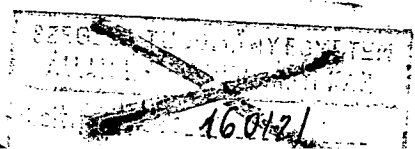
OF

THE PROVINCE OF BENGAL

MAHARAJA RANAJIT SINGH

OF THE PROVINCE OF BENGAL

Budapest, 1882. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Magyarország nemzetiségei

az 1880-ki népszámlálás alapján.

Egy évtized múlt el azóta, hogy ugyan e helyről, ugyan e tárgyról értekeztem a tek. Akadémia előtt, mely a tárgy érdekességének megfelelő érdeklődéssel fogadta volt kutatásaim eredményét. Ez érdeklődést jelenleg még inkább manifestálta a tek. Akadémia az által, hogy kegyes volt értekezésem számára a II. osztályt külön rendkívüli gyűlésre hívni meg, ezzel alkalmat nyújtván nekem — mit eléggé meg nem hálálhatok — hogy az 1881-ben megkezdett népszámlálás eredményeit, mint még ez évben be is fejezett műveletet, mutathassam be a t. Akadémiának s általa hazánk művelt közönségének.

Tíz évvel ezelőtt is népszámlálás után voltunk; sőt az 1870-diki számlálás volt az első, mely az alkotmányos Magyarországon, alkotmányos formák szerint hajtattott végre. De a nyelvi kérdésre az akkori számlálás ki nem terjedett s a mit az időben »Magyarország nemzetiségei« czíme alatt a t. Akadémiának bemutatni szerencsém volt, merész kombináció vala, habár lelkiismeretes és beható vizsgálat alapján tett tanulmányoknak volt eredménye.

Mennyire igazolta, vagy czáfolta meg a mai eredmény akkori állításaimat, alább lesz módomban bemutatni. Tény az, hogy tíz éven keresztül az akkor általam kiderített adatok voltak közforgalomban.

Most ismét egy befejezett népszámlálás adatai fekszenek előttünk. Még pedig oly művelet alapján szerzett adatok, mely művelet megérdemli, hogy ismertetésének néhány perczet szenteljünk.

Régebben, sőt még 1870-ben is, nehézkes háztartási és ezekből összevont házi lajstromok segélyével történt

a nép összeírása. Számtalan rovattal ellátott ily ívekből készült a községi áttekintés s a mi hiba ebbe becsúszt — pedig jutott bele akármennyi — az többé soha kiküszöbölhető nem volt s ott éktelenkedett véges-végig az országos összeállításokban is.

Ez úttal a modern tudomány által leghelyesebbnek ítélt rendszerre, a számláló lapok által képviselt individualis rendszerre tértünk át; azt sokrészt helyesbítettük és tökéletesítettük, és ez az, melyet néhány szóban bemutatni bátorkodom.

A számlálást nem magam hajtottam végre, tervét sem egymagam állapítottam meg. Így, ha dicsérőleg nyilatkozom róla, ez nem hivalkodás, mert a dicséret mindazon faktorokat illeti, melyek benne közreműködtek; reám belőle csak annyi esvén, a mennyi az öntudatos és erélyes vezetésre netalán juthat. A végrehajtó faktorok pedig maga az egész nemzet és helyi vezetőik az illető törvényhatósági közegek, nevezetesen a közigazgatósági bizottságok és községi előjárók valának. A terv megállapításának, vagy legalább elfogadásának érdeme a végleg határozó miniszteren és törvényhozáson kívül, a statisztikai tanácsé és azon minisztériumok képviselőié, kik elég bátorsággal birtak arra, hogy, szakítva a múlt kényelmes hagyományaival, merésznek látszó bár, de életre való terv fogantatására nyújtottak segédkezet.

Így lön lehetségessé, hogy nemcsak a szomszédos Ausztriát előztük meg egy fél emberöltővel, de túlszárnyaltuk e művelet végrehajtásában a nyugat legmíveltebb államait is. Nem első voltunk ugyan a számláló lapok rendszerének alkalmazásával, melynek apjául Maestri hírneves olasz statisztikus tekinthető, a ki mint közigazdasági államtitkár halt meg több évvel ezelőtt. Engel is alkalmazta volt Poroszországban az 1873-diki számlálás alkalmával. De egyikök sem alkalmazta teljes tisztaságában s nem jutott el e rendszer legelőnyösebb oldalát képező ama végfelhasználásaig, hogy egész területek népességének és egész néposztályok különféle viszonyainak kombinatív kiderítését megkísérelte volna.

A számláló lapok rendszerének lényege ugyanis az, hogy az országban létező minden egyes élő emberi lény után egy

lapocska állítandó ki, melyen valamennyi kiderítendő viszonyra nézve kérdések foglaltatnak, mikre a válasz ugyan e czédulára vagy lapocskára rávezetendő. E lapok összeolvastatván, megadják az illető községben a számlálás alkalmával találtatott összes lakosságnak számát. Különböző színűek levén pedig a férfiak és nők lapjai, egyszerű összeolvasásuk által meg volt állapítható, mennyi a férfi, mennyi a nő. Ha azután e lapok egyes viszonyok szerint széttraktnak, például vallás szerint, úgy az egyes csomagok újra összeolvasott száma ismét megadja: mennyi az illető lakosság közül római katolikus, mennyi görög keleti, evangélikus, zsidó stb. Ha az ekkép osztályozott lapok megint, például korév szerint vettetnek széjjel, az ujonnan keletkezett csomagoknak lapszáma ismét azt deríti ki: hány 10, 20, 30 éves katolikus van a községben, hány ily korú evangélikus vagy más hitfelekezetű s így tovább.

Az eljárás, mint látjuk, nagyon egyszerű, az elérhető végeredmény, számos összevetése folytán pedig végtelen gazdag és össze sem hasonlítható a családi vagy házi lajstromok segítségével eddig szerzett számlálási anyaggal, mely abszolút számoknál egyebet nem nyújtott, külön viszonyok kombinációit pedig teljesen kizárta. A lapok számának ellenőrzésére végül igen egyszerű házi lajstromok használtatván, összesítések által lehetővé vált, hogy az ország összes lakosságának számát, előzetesen s netalán kiderülő rektifikációk fentartásával, már f. é. február havában közölhattük.

Mig nyugaton a legelőbbkelő statisztikusok közt theoretikus vita folyt a fölött, vajjon kevesebbé mívelt népességgel bíró államban hajtható-e végre országszerte ily lapocskákkal e számlálás? Magyarország e kérdést gyakorlatilag megoldotta. Magam is belevegyültem volt annak idején a vitába, azt állítván, hogy a legcivilizáltabb ország népessége sem áll kivétel nélkül a míveltség oly fokán, hogy valamennyi lakosa maga tölthetné ki a lapokat; számláló ügynökök azon kívül ki nem kerülhetők, így pedig azután vajmi keveset nyom, több vagy kevesebb lapot tölt-e ki maga a számláló ügynök, kinek mindannyiszor helyt kell állani, valamikor az illető honpolgár maga nem képes a lap helyes kitöltésére. Az érv meggyőzőnek látszott s nálunk el is fogadtatott. Ausztriában is már-már hajlani lát-

szottak a Magyarország által ajánlott rendszerhez; kiváló férfiak, mint Neumann-Spallart erőlesen küzdöttek mellette, sőt a bécsi statisztikai hivatal egynémely vezérférfia is hajlandó lett volna a begyűlendő tömérdek anyaggal megbírkózni. Végül azonban felmentette őket e teher alól a százados bürokratikus hagyomány. Dekretálva lőn, hogy »es bleit alles beim alten« és előszedetvén az 1870-diki »Haushaltungslisten« az 1880-diki számlálás is ily lajstromok segélyével hajtott végre.

Ez alatt Magyarországon felhasználtuk mindama nagybecsű anyagot, melyet elméleti vitatkozások közben a nemzetközi statisztikai kongresszusok szolgáltattak volt és mikor Kőrösi József, a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója megírta volt a külföldi szakirodalomban oly kedvezően fogadott füzetet »Projet d'un recensement du monde,« az az elégtétele lehetett, hogy az akkor már kész magyar, országos tervezet mindama kérdéseket felölelte volt, melyet ő nemzetközi népszámlálásnál fölvetendőnek vélt, sőt kiterjedt úgyszólván mind ama kombinációkra is, melyeket ő a nemzetközi statisztika érdekében szükségesnek látott.

És a számlálás, a tervezetnek megfelelő rövid és egyszerű utasítás segedelmével országszerte végrehajtatott és rövid két hét alatt majd egész Magyarországról begyűlt az anyag.

Jutott is hazánknak e tekintetben elismerés. Bécsből az ottani statisztikai hivatal külön delegáltja tanulmányozta gépezetünket működésében, Szerbiának mi szolgáltattuk a mintákat, ennek is itt járván kiküldöttje. E mintákat Franciaországba is elkérték; legújabbán pedig a híres olasz statisztika főigazgatója, Louis Bodio levélimleg kért felvilágosítást és tanácsot a művelet végrehajtása és a laprendszer felhasználása iránt.

A 20 milliónál több kitöltetlen számláló lapot a hivatalos helyiségen kívül vevén át, kisebb szállítmányokban, a nyomdaktól, külön személyzet által küldtettem szét az egyes törvényhatóságoknak s így tisztviselőimnek ama tömegről, melynek beírtan legnagyobbbrészt vissza is kelle, feldolgozás végett, a hivatalba kerülni, nem igen volt fogalmuk.

De beérkezett a visszaküldés időpontja és midőn ez év január második felében és február hava első részében napról-napra új meg új teherkocsik állottak meg az országos statisztikai hivatal előtt s mikor naponként sok száz mázsa teleírt nyomtatvány rakatott le, és megtelt egy nagy kétemeletes ház összes földszinti helyisége fel a bolthajtásig — tisztikarom és segédszemélyzete aggodalmaskodni kezdett s a kik addig vak bizalommal és — büszkén hirdetem — szeretetettel voltak főnökük iránt, sajnálkozni kezdtek badar vállalkozása fölött, mert — mint később bizalommal bevallották — egytől egyig meg voltak győződve, hogy ez anyag soha sem lesz feldolgozható.

Most már megvallhatom magam is, hogy te behamot-tömeg némileg nekem is imponált és egész erőmre és a tervezet helyességében vetett teljes bizalomra volt szükségem, hogy a csüggedőkkel magam is aggodalmaskodni ne kezdjek. De mikor a kezdetben kicsiny egyes munka-kadrek megalakultak és egy-egy csoport nekifogván egy-egy megye feldolgozásának, a lapok — mint hernyók rágó fogai alatt a falevelek — csakúgy pusztultak, visszatért a bizalom s lassan háromszázra emelkedvén a munkások száma, mindnyája oly buzgalommal dolgozott, mely a vezetőknél majdnem lelkesedéssé emelkedett.

De sem az anyag tömege, sem a feldolgozás nehézsége nem nyomta annyira lelkemet, mint magának az anyag megőrzésének veszélye. És a többször használt »merész« epitheton erre vonatkozik. A hol ugyanis eddig a számláló lapok rendszerét alkalmazták, az eredeti fölvételeket valamely központban a kezelési lapokra rámásoltatták és csak e másolatokkal fogták a feldolgozáshoz. De e másolás nem csak hogy sok hibát csúsztat be az eredetileg jó anyagba, hanem rengeteg idővesztéssel és oly költséggel jár, melyet Magyarországon legalább, a törvényhozás aligha megszavaz vala, a miniszter is, nem tudom, beveszi-e a költségvetésbe?

Ezt mindenáron ki akartam kerülni és azért olyképen rendeztem be a fölvételi lapokat, hogy az előnyomatott kérdéseket tartalmazó rész levágtatván, a válaszokat magán foglалó rész kezelhető alakú kártyává vált. Ez, a mennyire egyszerűsítette a munkát és kevesbítette a költségeket, éppannyira fokozta a fele-

lösséget az egyedül egy eredeti példányban meglevő anyagnak megőrzése iránt, melynek még a községnél sem maradt semmi másolata s ha elvész vagy elpusztul — ha csak új számlálást nem rendelünk el — pótolhatatlan.

Mintha mindannyi honfitársunk lelke lett volna őrizet-temre bízva, úgy féltettem grafikus képmásaikat; mert csak-ugyan minden egyes lakója Magyarországnak egy-egy lap által volt s van hivatalomban képviselve. Nem egyszer jártam végig a termeket, mikor munkásoktól üresek valának s csak a felhalmozott lapcsomagok nyújtották képletileg egy-egy falu, város meg megye összes lakosságát. Gyakran éjjel is megkerültem a házat, vajjon nem gyűlt-e ki valamely község, vagy hamvad el egész város lakosságának arczképe — és e gond csak akkor múlt, mikor az utolsó megyének ő s anyaga is kellően felhasználva, sommás táblázatokba öntetett és a német költővel mondhattam: »Er zählte die Häupter seiner Lieben, und sieh es fehlt kein theures Haupt!«

Mert mi türés-tagadás benne, szeretteinkké válnak, kikkel annyit foglalkozunk s hogyan volnának szeretteink, mikor összes honfitársainkról van szó, kiknek válogatott másai mondják meg nekünk, hányan vagyunk magyarokul!

Eme tárgyszeretet mentsen ki és — remélem — épen a t. Akadémia előtt ki is ment, ha hosszabban foglalkoztam a művelet mikép létesítésének és foganatosításának bemutatásánál, melynek az adatokat köszönjük. Sőt még most se térhetek át közvetlenül a nemzetiségi viszonyok előadására, mert legalább röviden be kell mutatnom az egész számlálás eredményét — bár előleg az már közöltetett — mert az befolyással lesz arra is, hogy a nemzetiségek viszonyait helyesen megítéljük.

A szent István koronája összes országainak polgári népessége az 1880-diki népszámlálás szerint 15.642,178 lélek,*) melyből

Magyarországra (Erdélylyel együtt)	13.728,622,
Fiuméra és területére — — —	20,981,
Horvát-Szlavonországra — —	1.892,575 lélek esik.

*) Lásd a részleteket a Függelék I. sz. táblázatán.

Itt meg kell jegyezni, hogy az anyaország népessége végleg megállapítottak tekinthető, a mennyiben az egész anyag feldolgozása után derítettett ki; holott Horvát-Szlavonországekban, határörvidékekkel együtt, még csak az imént fejezték be a házi lajstromok sommás kivonatását, mely munkával Magyarországon még május hó elején elkészültünk volt. A számláló lapok szétolvasásához még alig fogtak és ez idő szerint még be sem látható, mikor készülnek el vele. Így lehetséges, hogy némi csekély utánpótlás vagy igazítás is felmerül még. Ez oka egyszersmind annak, hogy valamennyi részletes viszony, melyről később említést teszek, csakis a magyar anyaországra vonatkozik és csak azt a 13.728,622 főnyi népességet illeti, mely az anyaországot lakja.

A szaporodás tehát, mely 1880-ban a tizenegy évvel ez előtt végrehajtott számlálás eredményéhez képest konstatálható, 224,851 lélek, vagyis 1.46% és ezt méltán keveselheti minden igaz hazafi, a ki tudja, hogy valamely államnak fő- és alapereje, területén kívül épen népességében rejlik.

Meg kell azonban a sorsban nyugodnunk, elgondolva, hogy oly viszonyok akasztották meg népünket, rendes számbeli fejlődésében és gyarapodásában, melyek meggátlása nagyrészt erőnkön kívül esett. Ilyen első sorban az 1872—73-diki nagy kolera, mely népünket közel negyedfélszáz ezerrel megapasztotta s a melynek utóbajait csak 1877-ben kezdtük kiheverni. Ilyen a hosszan tartott gazdasági válság és számos elemi csapás, mindmegannyi ok, mely részben a házasságkötéseket gyéríté, részben vidékenként kereset végetti elköltözésre, egyes területeken épen kivándorlásra is vezetett.

Ez okok kutatására egyébiránt ezúttal ki nem akarok terjeszkedni, föladatomból azt tűzvé, hogy nemzetiségi viszonyainkat mutatom be az utolsó népszámlálás nyújtotta adatok alapján.

Nehogy azonban régebben tett állításaimmal ellentétbe jussak, sietek megjegyezni, hogy most is azt tartom, hogy statisztikailag bajos megállapítani a nemzetiséget. De az utóbbi népszámlálás nem is ezt kutatta, hanem egyszerűen a lakosság nyelvismereteit tudakolta.

A számláló lapon foglalt kérdés így szólt: »Mi az

anyanyelve?» E kérdés sok megtámadásnak szolgált alappól. Bármennyire tiltakozzunk ellene hivatalosan, s bármennyire mellőzzük is a »nemzetiség« kifejezését, mindenki tudta, hogy a nyelvismeret tudakolásával nemzetiségeinket akarjuk számszerint megtudni. A nagy közönség nem kutatja, sőt nem is kétli, hogy a nyelv állapítja meg a nemzetiséget is, nem törődik boldogult E ö t v ö s ü n k nehéz küzdelmeivel, melyek árán a nemzetiség fogalmát akarta megállapítani; nem tud saját kutatásaimról és keveset ismeri az e téren létező újabb irodalmat, melynek G u m p l o v i t z, gráci tanár éppen Ausztria-Magyarországra nézve egyik hivatott művelője. A nagy közönségnek nyelv és nemzetiség azonos fogalmak és ezért talán éppen a magyarok haragudtak leginkább az anyanyelv utáni kérdezősködésre, mert ismervén a magyar államalkotó nemzetiség asszimiláló hatalmát, rossz néven vették a statisztikusnak, hogy csak olyat kérdez, a mire választ is kaphat, ez által számos lelkes hazafiakat, sőt éppen a magyar irodalom több kiváló harcosát és veterán tudósunkat is arra kényszerítvén, hogy német anyanyelvűnek vallják magokat.

Pedig a közönség igazságtalan volt, mert míg egy országgyűlési képviselő a népszámlálási törvény alkotásakor anynyira elkeseredett, hogy azt jósolta: az anyanyelv kérdése által két millióval fog megapadni a magyarság, a közönség nem vette tekintetbe a számláló lap ama más, kiegészítő kérdését, mely így szól: »anyanyelvén kívül mely hazai nyelvet beszéli még?» Ha van nemzetünknek asszimiláló képessége, úgy ki kell az e kérdésre adott válaszokból tűnni, hány idegen ajkú honpolgár vagy ittlakó sajátította el az állam nyelvét, jól tudván mindnyájan, hogy a ki egyszer zengzetes nyelvünket beszéli, az összeforr e nemzettel és többé nem idegen e hazában.

Nem akarok egyébiránt a számilag kitüntetendő tényeknek eleje vágni, és konjekturális nyelv- vagy nemzetiségi politikát űzni, hanem visszatérek szerényebb statisztikai körömbé és bemutatom a száraz tényeket.

Az összes jelenlevő 13.728,622 főnyi polg. lakosság közül*)

*) Lásd a II. számú táblázaton az abszolút, a III. számún a százalékos számokat.

magyar	anyanyelvűnek	6.165,088 vallotta magát,
német.	»	1.798,373
tót	»	1.790,476
oláh	»	2.323,788
ruthén	»	342,351
horvát-szerb. . .	»	605,725
wend	»	60,948
örmény.	»	3,523
zigány.	»	75,911
egyéb vegyes ..	»	21,687
külföldi	»	41,698
beszélni nem tudott még		499,054

Vajjon ismét ama szomorú, általam már több ízben keserűen megízlelt sorsban részesültem-e ezúttal is, hogy számos érdemes hazánkfíának rontottam el illuzióit rideg számaimmal, ki netalán 10—12 millió magyarról álmodozott? De inkább ezt, sem hogy újra chauvinistasággal vádoljanak, nem engem ad personam, de azon tisztelt gyülekezetet, mely előtt ez adatokat bemutatni szerencsém van.

Jól tudjuk, hogy a cseh, az oláh, a szerb büntetlenül támadhatja meg a németet vagy a körében lakó egyéb nemzetiiségeket. Ekkor legfeljebb egyesek rüpkésege ellen kel ki egyik-másik harmadrendű német lap. De ha Magyarországon valamely éretlen ifjú elkurjantja magát és nyelvkincsünk gazdag tárházából világgá bocsát egy-egy meggondolatlan szót a németek ellen, vagy ha a közigazgatási hatóság számon kéri valamely erdélyi százsz néptanító viselt dolgait, felzúdul Bécsen át az összes német sajtó és nem tart attól, hogy nevetségessé válik minden művelt ember előtt, midőn a hirhedt »Deutscher Schulverein« módjára egyenjogúságot követel a németnek Magyarországon, hol az utolsó cigány is egyenjogú a hajdan privilegiált magyar főúrral.

Emlékezhetünk, hogy midőn a múlt év vége felé nyilvánosságra bocsáttatott a jelen népszámlálást elrendelő törvény és az ahhoz készült utasítás, bécsi lapok már akkor is megtámadták eljárásunkat, kilátásba helyezvén, mennyire fog az egész hivatalos apparátus a magyar faj minél számosabb arányban való kiderítésére mozgásba hozatni.

Ám ítéljék meg, tisztelt hallgatóim, a bemutatott eredményekből a tendencziózus eljárást! Ítélik meg abból, hogy a

számlálás végrehajtása mindenütt a választott tisztviselőkből álló közigazgatás kezébe volt letéve, még azon megyékben is, hol e tisztviselőség korán sem magyar; hogy a számláló ügynökök, kik a lapok legnagyobb részét betöltötték, a helyi lakosok sorából kerültek, a hol ugyancsak módjukban volt, ha nem voltak a magyar nemzetnek hívei, tetszésök szerint írni be az anyanyelvet a/szerint, a mint szívök sugallata kívánta, és valljuk meg, hogy objectivabban állam el nem járhat oly műveletnél, mely épen polyglott országban, ha fel akart volna használni, könnyen más eredményekre vezethet vala.

De legyünk viszont igazságosak ama férfiak irányában, kik e nagy országos mű létrehozásában akár mint közigazgatási tisztviselők, akár mint számláló ügynökök részt vettek és — kevés kivétellel — híven feleltek meg földadatuknak és az ország tényleges viszonyainak megfelelő képet nyújtottak nemzetiségi, illetőleg nyelvi állapotainkról is.

Legfényesebb bizonyítéka ennek, egyszersmind legékesebben szóló igazságszolgáltatásom a jelenleg kiderített számok, ha a tíz évvel ezelőtt általam bemutatott nemzetiségi arányokkal összehasonlítjuk. Az általam akkor alkalmazott rendszert több jóakaró barátom hibáztatta. Egyik az eredményt keveselte — ezt magam is szívesen mutattam volna be magasabbnak akkor is; másik egyetemi magaslatról nézte le a fürkésző statisztikust, mert — szerinte — ily alapon nem szabad statisztikát csinálni.

Tíz évvel ezelőtt ugyanis a báró E ö t v ö s J ó z s e f mint vallás- és közoktatásügyi miniszter által, a népiskolákról gyűjtött adatok alapján, a gyermekek nemzetiségi viszonyainak a népszámlálási adatokra való átszámításával iparkodtam hazánk nemzetiségi viszonyait kideríteni. Ma saját bevallása alapján mutattatott ki minden egyes lakosnak anyanyelve. Akkor 12,000 egynehány iskolamester szolgáltatta az adatokat az iskolába járó körülbelül fél millió gyermek után; ma 4000 egynehány számláló ügynök derítette ki ugyan e viszonyt több mint 13, milliónyi lakosságnál. Senki sem tagadhatja, hogy a fölvétel módja, az adatgyűjtők minősége és a számbavétel ideje merőben eltérnek egymástól és ha mégis, egy évtizeddel később, hasonló eredményekre jutunk, logikainak látszik a következte-

tés, hogy az eredmény akkor és most inkább a tényleges valószínűségnek felel meg, semhogy akár akkor, akár most semmi által sem igazolt tendenciózus irányzatot tegyünk fel.

Mielőtt azonban e két külön természetű számokat vizsgálnók, engedje meg a t. Akadémia, hogy ezúttal is, mint akkor, bár a létező törvénnyel ellenkezni látszik, külön válaszsza-
szám Erdélyt Magyarországtól, mely utóbbit különben régebb idő óta több megye csoportosítása által, egyöntetűbb ország-
részek szerint szoktam bemutatni, ily egy országrészt Erdély is képezvén. Nem kutatom, politikailag és közgazdaságilag, mennyi előnyt nyert egyik-másik ország az egyesülésből, nemzetiségi viszonyaink szempontjából az eredmény a magyarságra nézve nem kedvező s míg az anyaország magában közel abszolút többséget tüntethet ki a magyar részére, Erdélyvel együtt az arányszám 44,9⁰/₁₀₀-ra süllyed. Ez annál meglepőbb, mert éppen Erdély volt az, mely a XVI. században az állami és irodalmi magyar nyelvet mintegy föltámasztotta halottaiból s annak hosszú időn át hű őre és fejlesztője vala. Még meg kell jegyeznem, hogy 1870-ben a wend, örmény, cigány és külföldi több kisebb nemzetiséggel együtt egy, úgynevezett »vegyes« rovatba volt összevonva, mit ezúttal is meg kellett tenni; valaminthogy akkor nem voltak a »beszélni nem tudók« külön kimutatva, miért is ezek százalékát is a többi nemzetiségek arányában ki kellett számítani és az 1880-diki eredményhez beosztani, mely alapon létrejöttek a bemutatandó számok.

Ámde szóljanak valahára a számok magok.

A magyar anyaországban volt:

	az 1870-diki össze- írás szerint:*)	az 1880-diki számiálás által kiderítettett:
magyar	49.84 ⁰ / ₁₀₀	49.88 ⁰ / ₁₀₀
német	14.32 »	14.29 »
tót	16.42 »	16.05 »
oláh	10.92 »	10.51 »
horvát-szerb ...	4.45 »	5.43 »
ruthén	4.03 »	3.04 »
egyéb	0.02 »	0.80 »
Összesen	100 ⁰ / ₁₀₀	100 ⁰ / ₁₀₀

Tudva a népesedési mozgalmából — mint azt a tek.

*) »Hazánk és Népe« írta Keleti K. 1871. 66. lap.

Akadémiának még 1879-ben bemutatni szerencsém volt *) — hogy az oláh és ruthén lakosság tényleg megfogyott; hogy újabban a kivándorlás épen a felvidéki tót népnél divik, szinte csodálatos egybehangzás nyilvánul e számokban, melyek között a magyar csak nyolcz századrész perczettel nagyobbnak tűnik fel ma, mint 1870-ben kiderült. Csak egy nemzetiség mutat eltérően nagyobb arányú emelkedést közel egy százalékkal, t. i. a horvát-szerb 4.₄₅-ről 5.₄₃-ra. Némi emelkedésnek kell ugyan a szerb nemzetiségben lenni, mert az utolsó számlálás óta csatoltatott az anyaországhoz a volt magyar határőrvidék, mi a viszonyszámot természetesen alterálja. Nem nyomható el egyébiránt egészen a gyanú, vajjon épen e hevesvérű honfitársaink között nem folyt-e némi izgatás, mit az is támogatni látszik, hogy egy az alvidéken fekvő városhól, melyben a szerb nem is lakik abszolút többségben, hanem melynek számaránya 50% magyar, 60% német és 35% szerb, legnagyobbbrészt cyrill betűvel betöltött s csak elvéte német számláló lapok kerültek be, mely eljárás mellett könnyen mostohán járhatott a magyar anyanyelv.

Ha előbb csak a százalék-számokat mutattam be és csodálatos összhangzásukra utaltam, bátran idézhetem az akkor, átszámítás útján nyert abszolút számokat is, összehasonlítva a jelennel. Volt pedig

	az 1870-diki össze- vetés szerint :	az 1880-diki szám- lás szerint :
(Magyarországban, Erdélyvel együtt)		
magyar	6.156,421	6.165,088
német	1.820,922	1.798,373
tót	1.817,228	1.790,476
oláh	2.470,069	2.323,788
ruthén	469,420	342,351
horvát-szerb . .	473,995	605,725
egyéb	11,295	203,767

E viszonyok vannak grafikailag kitüntetve a bemutatott térképeken, melyek minden nagyobb nemzetiségre nézve külön készültek.

Hogy a magyarok emelkedése a jelenleg számosabb népességnél nem nagyobb, az onnan nyeri magyarázatát, hogy 499,054 gyermek, mely a számlálás alkalmával még beszélni

*) Magyarország népességének szaporodása és fogyása, országgrészek és nemzetiségek szerint.

nem tudott, itt számbavéve nincs s így mind 1870-re, mind 1880-ra nézve csak 13.200,000 főnyi lakosság jött számításba.

Hiába fitogtatom egyébiránt önelégültségemet, hogy a számok oly nagyon igazolják tíz évvel ezelőtt kockáztatott állításomat. Szinte érzem, mennyire elégtelenek hallgatóim, talán azt is suttogván magokban, hogy ily eredmény kitüntetésére valóban alig volt érdemes ily nagy apparátust mozgásba hozni.

Bocsánatot kérek, de még nem vagyok végén a leltározásnak.

Ismételve kénytelen vagyok a tek. Akadémia figyelmét ama már említett mellékkérdésre fölhívni, mely honfitársainkhoz intéztetett, t. i. »mely hazai nyelvet beszéli még?« E kérdésre igen érdekes válaszok érkeztek. Összeállításukból ki lehetne mutatni, hány ember hányféle nyelvet beszél anyanyelvén kívül; de a tízféle nyelv közül csak három nyelvet is beszélő lakosoknak kimutatása oly számos kombinációt s oly nagy munkát igényelt volna, hogy arányban nem áll vala a kiderítendő eredménynyel. Azért csak az anyanyelven kívül följegyzett első nyelvet olvastattam ki a lapokból, ez eredményeknek is csak egy tizedrészét mutatom be, azokat t. i., a kik saját bevallott anyanyelvükön kívül még az állam nyelvet, vagyis a magyart beszélik.

Idő-s helykímélés tekintetéből mindjárt hozzávetem a százalékot, a szerint t. i., hogy a bevallott idegen ajkúak összes számából 100 közül hány beszéli a magyart. Az eredmény ímez: *)

Magyarul is beszél anyanyelvén kívül:

német	377.041	=	21.02 ⁰ / ₀
tót.....	176,693	=	9.82 »
oláh.....	137,252	=	5.90 »
ruthén.....	19,525	=	5.70 »
horvát-szerb ..	65,637	=	10.83 »
wend.....	7,450	=	12.22 »
örmény.....	3,116	=	88.66 »
ezigány.....	18,128	=	23.85 »
egyéb.....	2,364	=	10.82 »
külföldi.....	10,462	=	25.07 »

A magyarul beszélő idegen ajkúak összes száma

817,668 átlag 11.5⁰/₀

*) A részletek a IV. sz. táblázaton foglaltatnak.

E néhány szám nagyon érdekesen szól. Hazánk összes idegen ajkú polgártársainak átlag 11.₅ százaléka bírja az állam nyelvét. Ez ugyan nem sok és csekélységében vádolja indolenciánkat, melylyel századokon át tétlen néztük, hogy tartják meg helyöket, sőt foglalnak még tért is nálunknál műveletlenebb elemek, melyek iránt semmit sem tettünk, hogy a nagy nemzettest asszimilálja. Egyenkint hősök, mint nemzet nem birunk ama bátorsággal, mely az államalkotó és államfentartó nemzetiséget mindenha megillette. Avagy nem kulturális föladat-e a magyar nyelv terjesztése Magyarországon? Ám tekintsük meg közelebről a számokat. A rusznyáknak, az oláhoknak nem is 6 százaléka bírja az állam nyelvét; a magáét pedig egyikök sem foghatja magasabban állónak, több míveltséget közvetíthetőnek mondani. Ellenben a külföldi — itt pedig korán sem a bosnyák s bolgár vagy hasonló, hanem a nagy civilizált államok polgárai értendők; továbbá a német, kinek nagy kulturnemzet áll háta mögött, ők 20%-ot meghaladó arányban sajátították el a magyar nyelvet. Sajátították el, mondom, mert a magyar állam eljárása valamennyi nemzetiség irányában egyenlő lévén, a külföldre meg a németre netalán külön gyakorolt pressióról nem lehet szó és én azért e számokból a magyar kulturelem egyik legfényesebb vívmányát olvasom ki.

Ezért nem fogadható el, sőt határozottan visszautasítandó a vád a magyar nemzetiségi üzelmekről.*) Ilyeket említ pedig egyebeken kívül egyik legújabbban megjelent »A magyar és román« című füzetben Márk János szatmári görögkeleti esperes, ki románának vallja ugyan magát, de azért melegen érző hazafi. De valamint ebben nincs igaza és igazságtalannok kifakadásai Hunfalvy Pálnak a rumunokról írt munkája ellen, viszont annyira megfontolandó igaz dolgot mond el közviszonyainkról, hogy nem tartom egészen méltányosnak az elbánást, melyben a hazai sajtó némely lapja részesítette.

Még érdekesebbé válnak e számok, ha kissé a részletekbe is betekintünk és egyes törvényhatóságok ebbeli viszonyait elemezzük.

Itt legott azt tapasztaljuk, hogy a mely megyét nagyobb

*) Az előadás tartásakor még nem ismertem dr. Heinze hirhedt »vádiratát.« Ezt ismerve, másképp szölok vala.

magyar többség lakja, ott az idegen ajkúak is tetemesen nagyobb arányban beszélnek a magyar nyelvet. Például S o m o g y -ban, hol a magyar anyanyelvűek számaránya 85% , az idegen ajkúak 43.6% bírja a magyart; B o r s o d -ban 89.22% magyar mellett a magyarul beszélő idegen ajkúak számaránya 45.7% , B é k é s -ben 66.5 magyar mellett 41% , S z a b o l c s -ban 87.16 mellett 40.5% stb. Erdélyben, hol csak 4 megye bír nagyobb magyar többséggel: U d v a r h e l y 89.38 , C s í k 83.65 , H á - r o m s z é k 83.50 és M a r o s - T o r d a - megye 54.40% -nyi magyarsággal az idegen ajkúak magyarsága csak 35.4 , 21.8 , 29 és 26.8% -ra emelkedik, tehát itt is jóval alantabb áll a hasonló nagyságú magyar százalékokat mutató magyarországi megyéknél.

Míg a t ó t a felvidéken átlag 5% -nyi arányban tanul meg magyarul és számuk csak N ó g r á d -ban emelkedik 17.8 , H o n t -ban 10.2% -ra; a magyar megyékben, mint például K o - m á r o m -ban 48.3 , B é k é s -ben 43.6 , S z a b o l c s -ban 49.3 , P e s t - P i l i s - S o l t - K i s k ú n -megyében 37.8 százalékok bírja a magyar nyelvet.

A z o l á h, a hol tömegesebben is lakik Magyarországban, például B i h a r -ban, S z a t m á r -ban, S z i l á g y -megyében, mégis $10-18\%$ -ig emelkedik a magyarságban. Erdélyben csak az említett 3 magyar megyében emelkedik $20-25\%$ -ra, U d v a r h e l y -ben ugyan 47.5% a magyarul tudó oláh, csak-hogy ott számuk alig másfélezer.

A r u t h é n mindenütt igen alacsony százalék szerint bírja a magyar nyelvet s csak U g o c s á -ban emelkedik 19.5% -ra. Ellenben átlag szép százalékokat mutat a h o r v á t - s z e r b. A d u n á n t ú l i megyékben, hol vegyest lakik magyarokkal $15-50\%$ közt váltakozik magyarsága; a Duna-Tisza közén hasonlóképen; de már T o r o n t á l -ban csak 5.7% -a tud magyarul.

Egy igen érdekes népfajt teljesen asszimilált a magyar nemzet és ez az ö r m é n y. A mostani népszámlálás már csak $3,523$ örmény anyanyelvű lakost mutatott ki, közülök is $3,116$, tehát 88.66% beszél a magyar nyelvet.

Jó százalékokat mutat a c z i g á n y is, vagyis 23.85% -ot. De ez csak látszat, mert a mely megyében megtelepedett, mindenütt a többség nyelvét vallja: tótban tót, oláhban oláh stb. Csak cigányul beszélő $14,480$ van az országban. Miután azon-

han kevés oly műkedvelő lehet, ki csupa passzióból tanulja meg e nyelvet, a cigányúl beszélőket — habár más anyanyelvűnek vallották is magokat — cigányokúl kell tekintenünk s így számukat 94,769-ben kell megállapítanunk.

Még egy feltűnő jelenség merül föl e számok tanulmányozásakor. Az t. i., hogy a magyarúl beszélő idegen ajkúak közül sokkal több a férfi, mint a nő. Áll ez pedig oly arányban, hogy a férfiak száma 484,893, a nők csak 332,775, vagyis 59.3 és 40.7%. Ebből az következik, hogy a nők magyar nevelésére több gondot kell fordítanunk; mert míg a férfit az élet szüksége is megtanítja az állam nyelvére, a nőknek azt nagyobb arányban csakis az iskolában lehet elsajátítaniok. Erre is megkapó világot vet a népszámlálás egy másik ténye, t. i. az olvasási tudás, melyre ezúttal ugyan többé ki nem térhetek, de annyit mégis megemlítek, hogy fölötte nagy az országban a sem írni, sem olvasni, meg a csak olvasni tudó nők száma. Ez, lehet, a női népiskolák rosszabb voltára, mindenestre pedig arra vall, hogy a leányok kevesebb iskoláztatnak s ha az olvasást valahogy még meg is tanulják, az írni tudásig már föl nem viszik.

Az imént említett viszony legkevesebbé áll a fővárosokban, hol a magyarúl beszélő idegen ajkúak száma férfiaknál s nőknél majdnem egyenlő, t. i. 27,000 férfi, 26,656 nő, és ha fennebbi következtetésem áll a rosszabb nőiskolákra nézve a vidéken, viszont dicsérőleg tünteti ki a fővároséit. Érdekes lesz azonban a főváros ebbeli összes számait bemutatni. Van pedig:

	férfi	nő	összesen	%
magyar.....	96,215	102,527	198,742	55.18
német.....	56,289	63,613	119,902	33.25
tót.....	9,643	11,938	21,581	5.98
oláh.....	274	134	408	0.11
ruthén.....	51	8	59	0.01
horvát-szerb...	1,105	651	1,756	0.48
vend.....	14	3	17	—
örmény.....	4	6	10	—
czigány.....	5	20	25	—
egyéb.....	17	12	29	0.06
külföldi.....	5,243	2,382	7,625	2.11
beszélni nem tud	5,078	5,319	10,397	2.88
Összesen	173,938	186,613	360,551	100.00

Ebből is látni, hogy a főváros magyarsága sokkal nagyobb, mint átlag az országban — mi némileg megszüntethetné Budapest németiségének hírét — és még inkább fokozódik, ha a magyarul beszélő idegen ajkúakat is tekintjük. Mert: beszél magyarul is a fővárosban anyanyelvén kívül:

német	43,519	=	36. ⁰ / ₁₀
tót.....	6,328	=	29. ₃ »
oláh.....	288	=	75. ₉ »
ruthén.....	43	=	72. ₈ »
horvát-szerb...	1,044	=	59. ₄ »
vend.....	6	=	35. ₈ »
örmény.....	10	=	100 »
czigány.....	25	=	100 »
egyéb.....	14	=	48. ₂ »
külföldi.....	2.379	=	31. ₂ »
Összesén	53,656	=	35. ⁰ / ₄

Mind a főváros haladását a magyarságban, mind fennebbi állításomat a magyar kulturelemlről e számok örvendetesen igazolják. Itt is első sorban találjuk mívelt honfitársainkat, a németeket, csak hogy sokkal nagyobb százalékkal képviselve, nem messze tőlük ismét a külföldieket. Az itt csekély számban lakó ruthén, vend, örmény stb. nem dönt, de örvendetes százalékot tüntetnek föl a horvát-szerbek; a tótok pedig szintén a legjobb magyar megyék százalékait érik el.

De nemcsak a fővárossal vagyunk úgy, hanem még inkább megczáfolják eddigi tudatunkat a magyarországi városok nemzetiségeiről, a most színre került tényleges adatok.

Eddig az az állítás kolportáltatott országszerte és lajtántúli szomszédaink eléggé kürtölték világgá is, hogy az ország városainak lakossága túlnyomólag német. Ez áll is néhány nyugati határszéli s néhány fölvidéki, leginkább bányavárosra nézve. Ámde egészben ez merően másképp nyilvánul, a szerzett adatok alapján.

Miután az 1871. XVIII. törvényczikk alapján jelenleg az országban szabad kir. városok, törvényhozási joggal felruházott városok és rendezett tanácsú városok vannak, ez utóbbiak pedig megyei járás-számban mennek, mindegyik ily város adatai külön feldolgoztattak s így az ország összes városi elemét nem-

zetiségi tekintetben is külön áttekinthetjük. Itt pedig az országtól teljesen eltérő viszonyokat kaptunk. Van ugyanis a 143 városban:

	férfi	nő	összesen	%
magyar	648,312	686,702	1,335,014	= 62.3
német	176,134	201,987	378,121	= 17.7
tót	70,493	84,865	155,358	= 7.2
oláh	39,894	37,718	77,612	= 3.6
ruthén	1,899	1,687	3,586	= 0.2
horvát-szerb	44,406	44,802	89,208	= 4.2
vend	322	139	461	= 0.02
örmény	1,039	1,150	2,189	= 0.1
czigány	2,686	2,423	5,109	= 0.2
egyéb	3,058	2,606	5,664	= 0.3
külföldi	11,945	6,642	18,587	= 0.8
beszélni nem tud .	36,196	35,931	72,127	= 3.4
Összesen	1,036,384	1,106,652	2,143,036	= 100 %

A magyar anyanyelvűek tehát nemcsak 12.5%-kal erősebb arányokban vannak képviselve a városokban, mint átlag az országban, hanem sokkal nagyobb arányban is beszélnek itt a más anyanyelvűek a magyar szót, és pedig:

német	127,799	= 33.7 %
tót	32,910	= 21.2 »
oláh	21,365	= 27.5 »
ruthén	1,534	= 42.1 »
horvát-szerb ..	19,603	= 21.9 »
vend	95	= 20.6 »
czigány	1,984	= 90.7 »
örmény	1,900	= 37.2 »
egyéb	529	= 9.3 »
külföldi	5,697	= 30.6 »

E jelenség fontosságára később még külön lesz alkalmam visszatérni. Azonban máris jelezhetem, hogy a városi népesség jelentékeny része összes hazai lakosságunknak, mert összes száma a feldolgozott 143 városban 2.143,036 lélekre rúg, vagyis az ország lakosságának 15.6 százaléka. Miután pedig ugyan e városok lakossága 1870-ben csak 1.934,871 lélek vala, a szaporodás 208,165 városi lakos, vagyis 9.7%, holott az ország átlagban, mint láttuk, ugyanez idő alatt csak 1.46 % -kal szaporodott.

Azok száma az országban, kik legalább két nyelvet beszélnek, 2,561,000, vagyis az összes népességnek 18.7^o/_o-ka. Csak egy nyelvet beszél 77.7^o/_o, vagyis 10,668,567 ember. A 100-hoz még hiányzó 3.6^o/_o a még beszélni nem tudó gyermekekre esik, melyekre alább azonban még ki fogok térni.

E tekintetben egyrészt a műveltségi fok, másrészt a tömöttebb együttlakás határoz. Itt és csakis itt legelől találjuk az oláhokat, kik közül 92°/_o nem beszél mást, csak saját nyelvét. Az oláhok után közvetlenül a rutének következnek 89.5^o/_o-kal, azután a tótok 85.5-tel. A horvát-szerbek, elszórtan lakván, már csak 58.4^o/_o-nyi számban érhetik be saját nyelvökkel, közel felök még más hazai nyelvre szorúl.

A magyarokra az imént említett megjegyzések nem illenek s ők természetszerűen beérhetik, a hol tömegesebben laknak, saját nyelvökkel, mely egyszersmind az állam nyelve, minélfogva 83.2^o/_o-uk, vagyis 5,134,655 csakugyan nem is tud a magyarnál egyéb nyelvet. De a műveltségi elemet megtaláljuk itt is a németeknél és a külföldieknél, amazok csak 62, emezek épen csak 34.2^o/_o erejéig érvén be saját nyelvökkel. Hogy a cigányoknak csak 19°/_o-ka képes megélni csupán és egyedül a cigány nyelvvel, azt természetesnek fogjuk találni ama fennebbi megjegyzés alapján, hogy minden megyében az uralkodó nemzetiség nyelvét sajátítják el. Szintígy természetes, hogy az örményeknek épen csak 6.1^o/_o-ka szorítkozik saját nyelvére, mert e népfaj — mint említém — már egészen fölszívódott a magyar által.

Egyelőre egy másik viszony kutatása érdekel közelebbről mely egyúttal igen alkalmas arra, hogy a számláló lapok rendszere mellett tehető és a statisztikai hivatal által számosan is véghez vitt kombinációk egyikét bemutassam, t. i. az anyanyelv összevetése a hitfelekezettel.

Miután a nemzetiségről régebben adott definitio szerint az: »benső érzelem, hasonló a valláshoz, rokon a hazaszeretettel« stb., e két momentum összevetése különben is indokolt. Tudvalevő ugyanis, hogy régebben a hitfelekezet után vélték kideríthetőnek a nemzetiséget is és ezt nevezetesen Erdélyre nézve nagyon találónak mondták. Azt hiszem, az újabb számok pontosabb tagozata másról fog meggyőzni. Mindössze annyi

áll, hogy a ruthének túlnyomó nagy része görög-katholikus. — De már az oláhoknak csak kisebb része az, közel kétharmaduk görögkeleti vallású. A helvét hitvallású evangélikusokra nézve is való, hogy túlnyomó nagy többségök tiszta magyar; hanem az ország nagy többségét képező római katolikusok, az ágostai evangélikusok és zsidók mindenféle nemzetiségűek.

Az e viszonyt kitüntető táblázat egyébiránt kissé komplikált, mert 10-féle nyelv van ugyanannyi hitfelekezettel összevetve, miért itt csak a főbbeket fogom kiemelni. *)

	<i>magyar</i>	<i>német</i>	<i>tót</i>	<i>oláh</i>	<i>ruthén</i>	<i>horvát-szerb</i>	<i>egyéb</i>
a 6,478,731 róm. kath. közül ...	3,441,547	1,182,825	1,236,057	6,382	1,917	234,529	375,474
az 1,490,123 gör. és örm. kath. k.	135,555	1,181	98,710	851,196	328,443	3,053	71,985
az 1,931,727 gör. és örm. keleti k.	17,712	1,603	1,435	1,454,614	1,515	366,948	87,900
az 1,119,779 ág. evang. közül...	256,106	379,508	422,200	1,285	50	266	60,274
a 2,019,979 hely. hitv. ev. közül	1,905,892	24,106	10,698	1,710	68	48	77,457
az 55,796 unitárius közül...	52,662	65	25	281	5	3	2,755
a 624,680 zsidó közül.....	351,595	207,853	20,938	8,180	10,342	387	25,385
a 7,807 egyéb vallású közül	4,019	1,142	413	140	11	491	1,591

*) A részletek az V. számú táblázaton foglaltatnak.

Vagyis: a római katolikusok közül

a magyar.....	53. ₁₂ ⁰ / ₀
a német.....	18. ₂₆ »
a tót.....	19. ₀₈ »
az oláh és ruthén.	0. ₁₂ »
a horvát-szerb ...	3. ₆₂ »
minden egyéb ...	5. ₈₀ »

A görögkatolikusok közül az oláhok 57.₁₀, a ruthének 22.₀₄⁰/₀-ot képviselnek, míg köztük magyar anyanyelvűek is 9.₁₀⁰/₀ erejéig szerepelnek. A görögkeletiek közül 75⁰/₀-ot képeznek az oláhok, 19⁰/₀-ot a horvát-szerbek, a többi 6⁰/₀ eloszlik főleg e két nemzetiség beszélni nem tudó gyermekeire. Az ágostai hitvallású evangélikusoknál 22.₉⁰/₀ esik a magyarokra, 33.₉ a németekre és 37.₇⁰/₀ tótokra. A reformátusok közül a magyarok egymagok foglalnak el 94.₈⁰/₀-ot, a németekre alig 1, a tótokra $\frac{1}{2}$ százalék sem jutván. Az unitárius is tisztán magyar. Még a zsidóknál is többségben van a magyar 56.₃⁰/₀-kal, utánok köztük van a legnagyobb arányban a német anyanyelvű, t. i. 33.₃⁰/₀, de a mi csodálatos, legalább izraelita hitfelekezeteinkről nem igen tudtuk: 3.₃⁰/₀ közülök tót, 1.₃ oláh és 1.₆ ruthén anyanyelvűnek vallotta magát. A horvát-szerbek közül 38.₇⁰/₀ római, 60.₅⁰/₀ görögkatolikus.

De ha az egész kutatást megfordítva folytatjuk és csak a magyar anyanyelvűek hitfelekezetét keressük, azt találjuk, hogy a magyarok közül

római katolikus.....	55. ₈ ⁰ / ₀
görög és örmény katolikus	2. ₂ »
görög és örmény keleti...	0. ₃ »
ágostai evangélikus.....	4. ₁ »
helvét hitv. evangélikus..	30. ₉ »
unitárius.....	0. ₃ »
zsidó.....	5. ₇ »
egyéb.....	0. ₁ »

Mind az eddig tett különböző összevetések érdekes részleteket szolgáltatnak ugyan, de sem azt nem tüntetik ki, voltaképen hányan vagyunk magyarok, sem arra nem nyújtanak felvilágosítást: vajjon haladtunk-e újabb időben a magyarságban vagy sem?

Ez utóbbi kérdésre az anyanyelv szerinti bevallások valami nagy eredménnyel nem biztathatnak és miután láttuk: a tíz év előtti számok mennyire vágnak össze a jelenleg kiderítettekkel, nem is álmíthatjuk többé magunkat. A számok logikája e tekintetben is czáfolhatatlanul deríti ki a viszonyokat.

Miután ugyanis a számláló lapokon az illetők születési évét is tudakoltuk s így az egyes lakosok életkorát is megtudtuk, az egyes évekből korosztályokat lehetett alkotni. Összevetve pedig az illetőket anyanyelvök szerint e különböző korosztályokkal és például a magyar anyanyelvűek százalékát a korosztályban levő összes lakosságból kiszámítva, meg kell kapnunk, mennyire változott idő folytán a magyar anyanyelvűek aránya. E művelet végrehajtásában elejtván a 0—2 éveseket, mint a kik legnagyobbbrészt még beszélni nem tudnak, s a kiknél legfeljebb anyjuk nyelvéről lehetne szó, az eredmény következő: *)

magyar anyanyelvű volt:

a	3—5	éves korúak közül	46.9 ⁰ / ₁₀
a	6—10	» » »	47.7 »
a	11—15	» » »	46.7 »
a	16—20	» » »	46.9 »
a	21—30	» » »	46.6 »
a	31—40	» » »	45.8 »
a	41—50	» » »	45.6 »
az	51—60	» » »	45.6 »
a	60 éven felüliek	» » »	46.8 »

Ime csodálatos állandóság, mely az 5—10 évet felölelő korosztályok között alig változik egy-két tizedrész százalékkal, épen csak a 6—10 évesek (az 1877—75-ben szülöttek) osztályában lévén 1⁰/₁₀ különbözet, melyre magyarázatot nem tudok, még a 60 éven felüliek is époly arányban lévén magyar anyanyelvűek, mint a 3—5 évesek.

De vajjon lehet-e ez máskép, ha absolute semmit sem tettünk eddig, hogy a magyar állam nyelvét oly keresett élet-szükségleti cikké tegyük, melyet mindenki óhajtván megszerezni, szívesen anyanyelvűül is vallja. Az ugyan üdvös egy cselekedet vala, mely a múlt évben behozta a magyar nyelv kötelező oktatását a népiskolákba; de ennek eredményeit az 1880-diki népszámlás adataiban még nem találhatjuk.

*) A részletek a VI. számú táblázatban foglaltatnak.

Erősebb czáfolatot amaz állítás ellen, mely bennünket külföldről nemzeti üzemekkel vádol, ez egyszerű számoknál alig képzelhetni. Semmit se tettünk az uralkodó nemzetiség érdekében s az ország átlagában, a tömegesen lakó idegen ajkú nemzetiségek között a viszony nagyjából nem is változott — nem tíz év, hanem egy fél század óta sem.

De hódítottunk a műveltség terén s ez hazánkban mindig karöltve jár és párhuzamban halad a magyarság terjedésével. Népszegünk abszolút száma nem szaporodott nagyon az utolsó számlálás óta, de bensőleg erősödtünk és nyelvileg mind nagyobb tért nyertünk a műveltebb néposztályokban.

Előbb volt alkalmam rámutatni a különbségre, mely nemzetiségi tekintetben az ország és városai között létezik. Még erősebben tapasztalhatjuk a magyarosodást, ha a műveltséget tömegesebben képviselő városi elemet korosztályok szerinti haladásában is külön tekintjük. Időnyerésért egyszerre mutatom be a főváros és összes városok ebbeli viszonyait.

Magyar anyanyelvű van:

	az összes városokban	a fővárosban
60 éven fölüli	59.2 ⁰ / ₀	40.7 ⁰ / ₀
51—60 évesig	59.0 »	42.0 »
41—50 »	60.4 »	47.6 »
31—40 »	61.8 »	51.9 »
21—30 »	64.7 »	58.6 »
10—20 »	66.0 »	63.3 »
2—10 »	68.3 »	64.2 »

Az összes városokban tehát 9.1, a fővárosban épen 23.5 %-kal nagyobb arányban szerepel a magyar anyanyelvű valló fiatalság, mint a még élő öregebb nemzedék.

Ezeket tudva, most már bátran megkísérélhetjük elkészíteni népünk nemzetiségi leltárát, melynek nem ismerjük még minden faktorát. Tekintsük meg tehát a vég-eredményt.

Eddig nem szóltam még a katonaságról és honvédségről, mely a számlálás alkalmával a tetteleges állományban 73,147 és 10,561, együtt 83,708 főre rúgott. Csak ebből is talán a mienk valami. A cs. és kir. hadsereg ugyan az osztrák rendszer

szerint számíttatott, mely nem az anyanyelvet kérdezte, hanem helyesebb eredményekre vélt jutni az »Umgangs-Sprache«-val. Vajjon honfitársaink a vidéken megértették volna-e a »társalgási nyelv« fogalmát? A katonaság, bár az új területi rendszer szerint hazai ezredeinknek itthon kellett lenni s a ki-tüntetett számot legnagyobbbrészt csak a kész kaderek szolgál-tatták, csak 37.₈ %₀-kal tüntet ki magyarokat, bár általános népességi viszonyban ez 45%₀; viszont német nyelvűnek tüntet föl 25%₀-ot, holott ennek népességi aránya csak 13.₀₉. Az oláh csak 10.₅ százalékkal szerepel a hadseregben, bárha a népes-ségben 16.₉ %₀-ot tölt be, de ez elfogadható ama csekélyebb aránynál fogva, melyben e törzsből alkalmas újoncz kerül. A horvát-szerb — mint különben is tudva levő — erősebben van a hadseregben képviselve, mint számaránya sejtetné, t. i. 6.₅ %₀-kal, míg a népesség között csak 4.₄ %₀. De fogadjuk el ez arányokat. Ezek alapján is kapunk a közös hadseregből 27,708 embert. A honvédségnél különben is ellenkezője áll. Itt 67.₇ %₀ a magyar, 12.₈ a német, a tót 7.₃, az oláh 8.₁₀ és a hor-vát-szerb csak 2.₉ %₀. Magyar kontingense 7.153, e két tényező együtt tehát 34,861 ember.

De még 436,270 honfitársunk távollevőül van a számlá-lás alkalmával kitüntetve. Ezeknek viszonyai, kettős számítás kikerülése végett, sehol tekintetbe nem vétettek. Megjegyzendő pedig, hogy csak olyanok vannak távollevőkül följegyezve, kik-nek visszatérésére számíthatni, kik tehát »ideiglen« vannak távol. Csak ma kaptam az Ausztriában levő magyar alattvalók-ról kimutatást, mely szerint ott a számlálás alkalmával 183,422 lakos találtatott. Ha ezekre is az ország átlagos százalékát alkal-mazzuk, 82,540 magyar anyanyelvűt nyerünk, a magyarul is beszélőket nem bírván az »Umgangs-Sprache« miatt kimutatni.

A még beszélni nem tudók száma fél millió. Ezeket, ha arányosítjuk a népet, számon kívül csak nem hagyhatjuk, mert nem mindennap készítünk inventárt s mire újra rákerül a sor, már ők is csak bevallanak valamely anyanyelvet. Itt megval-lom, nehezen tudom magamat rávenni, hogy csak az általános országos átlagszázalékot válaszsza-m szorzóúl, mert e legújabb nemzedék már az új népiskolai törvény befolyása alatt fog ne-vededni és talán gyarapodni is a magyar nyelv tudásában. De

itt se lépek túl a legszerényebb viszonyokon és, reájok is a 45 % -ot alkalmazva, kikapunk 224,574 lelket.

De még Horvát-Szlavonországokban is csak él néhány magyar! A népszámlálás adataiból ugyan még ki nem derül számuk, mert társországunk még nem készült el munkájával.

Nem tévedek azonban talán nagyot, ha a bécsi Fick er bár elavúlt adatait fogadom el, a ki 1851-diki alapon csak 17,600-nak állította, bár a hadseregben tényleg szolgálók között viszont 70,500 magyart talált. Noha a Bécsben elfogadott »Umgangs-Sprache« folytán csak a lajtántúli székvárosban egymagában 40—50,000 magyart vesztettünk el, még se keresem sem az ausztriai Bukovinában levő 10,000, sem az Oláhországban és Moldvában élő és részben megtelepedett 30—40 ezer magyart. Nem akarok a magyar birodalom határain túl lépni és magam is beleesni ama hibába, melyet annak idején a német statisztikusok irányában megtámadtam, hogy idegen ország állandó lakosságát képező honfitársaikra is számot tartanak. Lehetünk mi szerényebbek, így is kikapunk kerekszámomban 7.342,800 magyart, vagyis az összes népességnek 53.5 százalékát, tehát tetemes a b s o l u t t ö b b s é g e t.

Tekintélyes szám, mégis nem ebben keresem én a magyar nemzetiséget.

Be akartam a tek. Akadémiának mutatni, mit derített ki az 1880-diki népszámlálás nyelvi tekintetben, de azért nem változtatom meg nézetemet a nemzetiségről, és — E ö t v ö s hű tanítványakép — magasztosabb összetartozási érületben keresem a nemzetiség eszméjét, mint pusztán a nyelvben. E mellett azonban korántsem kicsinylem a nyelv fontosságát és — hogy a nemzetiségről adott és már 1870-ben a t. Akadémiának bemutatott definicziót kiegészítsem — idézhetem is tovább, hogy: »valamint a tényleges vallás hitágazataiban és szertartásaiban iparkodik nyilatkozni, a nemzetiség e nyilatkozásra a ny e l v e t használja.«

Legújabban az előbb említett G u m p l o v i t z gráci tanár foglalkozott e kérdéssel »Die Rechte der Nationalitäten in Oesterreich-Ungarn« című művében. Ő is nagy hazánkfia hívének vallja magát és dicsőíti őt azért, hogy első küszöbölte ki a nyelv abszolút uralmát a nemzetiség fogalmából. Tárgyilag

foglalkozik a nemzetiségek jogaival és követeléseivel és teljes igazságot szolgáltat a magyaroknak és jogosultnak fogadja a magyarnak mint államnyelvnek szupremáciáját. Szerinte »a nemzetiség közös államélet által előállott és fejlesztett műveltségi és érdekközösség, melynek nem mindig és nem szükségképpen kell közös nyelvben is nyilvánúlni.«

Alkalmazzuk e definíciót saját viszonyainkra és okvetlenül az állameszménél fogunk megállapodni. Csakis így érthetjük meg szent István birodalmát, mely innen-onnan ezer éves fennállását fogja ünnepelni, bárha ma nem valljuk többé, hogy »unius linguae, uniusque moris regnum imbecille et fragile est.« Ez ezer éves fennállást pedig államalkotó és művelődési elemének köszöni Magyarország, köszöni a nemzetnek, mely magyar, mindaz, a mi azon belül van, csak nemzetiség. Tartasuk ezt szem előtt és méltányolni fogjuk az idézett szerző további szavait is: »A nemzetiség eme szellemi minőségéből önként foly — úgymond — hogy az szigorúan véve, mindig csak egy nemzet művelt részének lehet közös java. Mai napig minden népben s minden nemzetben el kell választani a műveletlen tömeget az intelligenciától. Ha művelődési közösségről beszélünk, természetesen csak azokra gondolhatunk, kik egyáltalában művelődési közösségben részesek, a kik tehát e közös művelődést előidézni segítik, ezt közösen képviselik.«

Ezek után nyugodtabban tekinthetünk ama tömegekre, melyek műveltségökben még annyira sem haladtak, hogy az állam nyelvét elsajátítsák. A mi köztük műveltségi elem van, az ama 817,000, illetőleg a milliót is meghaladó ember közt szerepel, kik, bármely idiomnak legyenek szülöttjei, magyarul tudnak, magyarokul éreznek és velünk együtt fentartani és fejleszteni képesek a magyar államot. És ez nem önámítás. Lehetnek, sőt vannak e magyarul tudók között a panszlavizmus csillámló eszméjétől elvakított tótok; akad köztük néhány duzzogó oláh vagy román; hajlik az omladina üzelveire több szerb meg horvát. A ruthéneknel nem fog a megkísérlett nagy orosz befolyás; németeinkkel, talán az erdélyi szászokat kivéve, soha sem volt semmi bajunk. De ama néhány, a magyar állam-eszme ellen vergődő malkontens a százezrekkel szemben nem nyom, a milliókkal szemben eltörpül.

A statisztika alapján tett tanulmányaim arról győztek meg engem s vajha meggyőzték volna t. hallgatóimat is, hogy a magyarság bármely látszólagos stagnációja mellett a tömegekben, folyton halad és gyarapszik az intelligens körökben. Nemzetünk zöme ama 6 millió magyar anyanyelvű, mely számnak még a nagy tömegű oláh sem éri el harmadának többjét. Ha a szittya magyarságra is súlyt akarunk fektetni, az ama 6 milliónak 83%-ában rejlik, mely a magyar nyelvnél egyebet nem ismer.

De ez államalkotó nagyszámú elemhez csatlakozik ama másik millió, mely nyelvünket bírja, mely minden kulturmunkálatunkban osztozik, mely hazánk szellemi erejét képviseli. És ezzel önként meg van czáfolva Paul de Lagardenak Hunfalvy Pál tudós hazánkfia »Die Ungern« című könyvében idézett ama jóslata, mely szerint a magyarnak pusztulni kell, mert a nemzetek csak szellemi erők által tartathatnak fel fiatalon s ifjodhatnak meg újra. Hiába nem lát ő ilyeket működni a turaniaknál (hová bennünket is számítanak). Nem lát, mert nem ismeri nemzetünket. Nem szükséges megifjodnunk, mert nyúljon bár vissza eredetünk a praehisztórikus századokba, Európában ifjú nép vagyunk. Az ifjú nemzetek egész erejével vetettük magunkat a civilizációra s a ki csak rövid félszázad ótai kulturtörékvéseinket ismeri, az tudni fogja, hogy szittya bár, vagy német anyanyelvű, de magyar volt összes képviselőjük. Intelligenciánk magyar, ez terjed és szaporodik és ebben rejlik jövőnk biztosítása.

FÜGGELEK.

A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ ÖSSZEGETEK TABLÁZATOS RÉSZLETEZÉSE.

I. Tényleges polgári népesség.

Folyó szám	Kerület és megye	A tényleges polgári népesség száma				Tehát 1880-ban	
		férfi	nő	Összesen		több	kevesebb
				1880-ban	1870-ben		
I. Magyarország.							
a) Duna bal partja.							
1	Árva megye	39,207	42,436	81,643	82,364	—	721
2	Bars »	69,392	72,747	142,139	137,191	4,948	—
3	Esztergom »	35,255	36,911	72,166	67,024	5,142	—
4	Hont »	55,842	59,945	115,787	115,937	—	150
5	Liptó »	35,793	38,965	74,758	79,273	—	4,515
6	Nógrád »	94,118	98,472	192,590	198,269	—	5,679
7	Nyitra »	179,006	191,645	370,651	361,005	9,646	—
8	Pozsony »	152,323	161,850	314,173	297,377	16,796	—
9	Trencsén »	111,579	133,340	244,919	248,626	—	3,707
10	Turóc »	21,121	24,812	45,933	45,346	587	—
11	Zólyom »	50,132	52,661	102,793	98,216	4,577	—
Összesen....		843,768	913,784	1,757,552	1,730,628	26,924	—
b) Duna jobb partja.							
1	Baranya megye ...	144,429	148,985	293,414	285,506	7,908	—
2	Fejér » ...	103,615	105,825	209,440	196,234	13,206	—
3	Győr » ...	52,967	56,526	109,493	103,637	5,856	—
4	Komárom » ...	74,452	77,247	151,699	141,372	10,327	—
5	Moson » ...	40,381	40,989	81,370	75,486	5,884	—
6	Somogy » ...	152,561	154,887	307,448	287,555	19,893	—
7	Sopron » ...	120,009	125,778	245,787	230,054	15,733	—
8	Tolna » ...	115,406	119,237	234,643	220,740	13,903	—
9	Vas » ...	177,201	183,389	360,590	331,706	28,884	—
10	Veszprém » ...	102,243	106,244	208,487	201,431	7,056	—
11	Zala » ...	177,990	181,994	359,984	333,237	26,747	—
Összesen...		1.261,254	1.301,101	2.562,355	2.406,958	155,397	—
c) Duna-Tisza köze							
1	Bács megye.....	314,441	323,622	638,063	609,475	28,588	—
2	Csongrád »	114,433	113,980	228,413	215,218	13,195	—
3	Heves »	101,417	107,003	208,420	208,500	—	80
4	Jász-N.-K.-Szoln. m.	137,090	141,353	278,443	258,553	19,890	—
5	Pest-P.-S.-Kis-Kun »	484,282	503,338	987,620	846,428	141,192	—
Összesen....		1.151,663	1.189,296	2.340,959	2.138,174	202,785	—

Folyó szám	Kerület és megye	A tényleges polgári népesség száma				Tehát 1880-ban	
		férfi	nő	összesen		több	kevesebb
				1880-ban	1870-ben		
	d) Tisza jobb partja						
1	Abauj megye	77,912	85,874	163,786	166,666	—	2,880
2	Bereg »	75,414	78,201	153,615	159,223	—	5,608
3	Borsod »	94,032	101,279	195,311	195,037	274	—
4	Gömör »	79,821	85,447	165,268	173,438	—	8,170
5	Sáros »	81,521	87,368	168,889	175,292	—	6,403
6	Szepes »	83,966	89,991	173,957	175,061	—	1,104
7	Torna »	10,160	10,753	20,913	23,176	—	2,263
8	Ung »	61,829	64,871	126,700	130,032	—	3,332
9	Zemplén »	131,214	141,888	273,102	292,771	—	19,669
	Összesen	695,869	745,672	1.441,541	1.490,696	—	49,155
	e) Tisza bal partja						
1	Békés megye	114,430	115,327	229,757	212,973	16,784	—
2	Bihar »	222,112	224,665	446,777	499,385	—	52,608
3	Hajdú »	85,727	87,602	173,329	165,659	7,670	—
4	Máramaros »	114,277	113,159	227,436	220,506	6,930	—
5	Szabolcs »	104,192	109,816	214,008	218,791	—	4,783
6	Szatmár »	144,058	149,034	293,092	308,883	—	15,791
7	Szilágy »	84,559	86,520	171,079	194,595	—	23,516
8	Ügöcsa »	31,997	33,380	65,377	67,498	—	2,121
	Összesen	901,352	919,503	1.820,855	1.888,290	—	67,435
	f) Tisza-Maros szüge.						
1	Arad megye	151,804	152,160	303,964	322,106	—	18,142
2	Csanád »	54,490	54,521	109,011	94,658	14,353	—
3	Krassó-Szörény m...	191,676	189,628	381,304	379,068	2,236	—
4	Temes megye	195,120	200,925	396,045	411,336	—	15,291
5	Torontál »	263,178	267,810	530,988	546,428	—	15,440
	Összesen	856,268	865,044	1.721,312	1.753,596	—	32,284
	g) Erdély.						
1	Alsó-Fehér megye..	89,439	88,582	178,021	188,702	—	10,681
2	Besztercze-Naszódm.	47,806	47,211	95,017	96,339	—	1,322
3	Brassó megye	39,049	44,880	83,929	83,090	839	—
4	Csik »	57,282	53,658	110,940	107,285	3,655	—
5	Fogarás »	41,126	43,445	84,571	86,943	—	2,372
6	Háromszék megye..	62,026	63,251	125,277	125,881	—	604
7	Hunyad » ..	125,445	123,019	248,464	257,557	—	9,093
8	Kolozs » ..	97,915	98,392	196,307	204,265	—	7,958
9	Kis-Küküllő » ..	46,155	46,059	92,214	100,161	—	7,947
10	Maros-Torda » ..	79,397	79,602	158,999	165,627	—	6,628
11	Nagy-Küküllő » ..	66,099	66,355	132,454	137,610	—	5,156
12	Szeben » ..	67,436	74,191	141,627	145,523	—	3,896

Polyó szám	Kerület és megye	A tényleges polgári népesség száma				Tehát 1880-ban	
		férfi	nő	Összesen		több	keve- sebb
				1880-ban	1870-ben		
13	Szolnok-Doboka m..	97,761	95,916	193,677	210,597	—	16,920
14	Torda-Aranyos » ..	68,808	68,223	137,031	137,856	—	825
15	Udvarhely megye...	53,728	51,792	105,520	105,467	53	—
	Összesen	1.039,472	1.044,576	2.084,048	2.152,903	—	68,855
	Ismétlés.						
a)	Duna bal partja ..	843,768	913,784	1.757,552	1.730,628	26,924	—
b)	Duna jobb partja.	1.261,254	1.301,101	2.562,355	2.406,958	155,397	—
c)	Duna-Tisza köze ..	1.151,663	1.189,296	2.340,959	2.138,174	202,785	—
d)	Tisza jobb partja.	695,869	745,672	1.441,541	1.490,696	—	49,155
e)	Tisza bal partja ..	901,352	919,503	1.820,855	1.888,290	—	67,435
f)	Tisza-Maros szöge	856,268	865,044	1.721,312	1.753,596	—	32,284
g)	Erdély	1.039,472	1.044,576	2.084,048	2.152,903	—	68,855
	I. Magyarország ..	6.749,646	6.978,976	13.728,622	13.561,245	167,377	—
	II. Fiume város és területe	9,598	11,383	20,981	17,884	3,097	—
	III. Horvát-Szla- vonország.						
	a) Polgári.						
1	Fiume megye	32,559	43,470	76,029	76,963	—	934
	Buccari város	779	1,223	2,002	2,116	—	114
	Zengg »	1,517	1,522	3,039	3,496	—	457
	Összesen	34,855	46,215	81,070	82,575	—	1,505
2	Zágráb megye	108,976	109,974	218,950	210,936	8,014	—
	Károlyváros város ..	2,881	2,943	5,824	5,175	649	—
	Zágráb város	14,149	14,239	28,388	19,857	8,531	—
	Sziszek »	2,880	2,649	5,529	2,287	3,242	—
	Összesen	128,886	129,805	258,691	238,255	20,436	—
3	Varasd megye	104,221	106,071	210,292	191,992	18,300	—
	Varasd város	5,071	5,300	10,371	10,623	—	252
	Összesen	109,292	111,371	220,663	202,615	18,048	—
4	Kőrös megye	54,527	56,207	110,734	103,555	7,179	—
	Kaproncza város ...	3,097	2,930	6,027	5,684	343	—
	Kőrös » ...	2,017	1,638	3,655	3,229	426	—
	Összesen	59,641	60,775	120,416	112,468	7,948	—

Folyó szám	Kerület és megye	A tényleges polgári népesség száma				Tehát 1880-ban	
		férfi	nő	ö s s z e s e n		több	keve- sebb
				1880-ban	1870-ben		
5	Belovár megye	65,462	66,575	132,037	124,937	7,100	—
	Belovár város	1,624	1,548	3,172	2,151	1,021	—
	Ivanic »	410	343	753	2,277	—	1,524
	Összesen	67,496	68,466	135,962	129,365	6,597	—
6	Pozsega megye	36,527	35,436	71,963	69,871	2,092	—
	Pozsega város	1,676	1,618	3,294	2,962	332	—
	Összesen	38,203	37,054	75,257	72,833	2,424	—
7	Verőcze megye	81,764	80,498	162,262	165,579	—	3,317
	Eszék város	8,683	9,518	18,201	17,247	954	—
	Összesen	90,447	90,016	180,463	182,826	—	2,363
8	Szerém megye	56,570	56,782	113,352	114,577	—	1,225
	Ruma m. város	4,225	4,316	8,541	7,771	770	—
	Összesen	60,795	61,098	121,893	122,348	—	455
	Főösszeg	589,615	604,800	1,194,415	1,143,285	51,130	—
	b) Volt katonai ha- tárőrvidék.						
1	Lika-otocsáni kerület	76,988	73,347	150,335	176,777	—	26,442
	Carlopage város	315	395	710	712	—	2
	Összesen	77,303	73,742	151,045	177,489	—	26,444
2	Ogulin-szluini ker...	75,447	74,831	150,278	158,345	—	8,067
3	Báni kerület	64,152	63,038	127,190	123,847	3,343	—
	Kostajnica város	1,399	1,158	2,557	2,067	490	—
	Petrinja »	2,363	2,115	4,478	3,766	712	—
	Összesen	67,914	66,311	134,225	129,680	4,545	—
4	Uj-Gradiskai ker.	30,542	31,154	61,696	57,118	4,578	—
5	Bródi-került	42,235	39,957	82,192	70,425	11,767	—
	Bród város	2,270	2,163	4,433	3,362	1,071	—
	Összesen	44,505	42,120	86,625	73,787	12,838	—
6	Pétervárad kerület	44,411	42,205	86,616	74,190	12,426	—
	Karlovitza város	2,551	2,365	4,916	4,419	497	—
	Mitrovica »	3,614	3,530	7,144	5,942	1,202	—
	Pétervárad város	1,700	1,903	3,603	4,022	—	419
	Zimony város	5,964	5,872	11,836	8,915	2,921	—
	Összesen	58,240	55,875	114,115	97,488	16,627	—
	Főösszeg	353,951	344,033	697,984	693,907	4,077	—

Folyó szám	Kerület és megye.	A tényleges polgári népesség száma				Tehát 1880-ban	
		férfi	nő	ö s s z e s e n		több	keve- sebb
				1880-ban	1870-ben		
	Főösszesítés.						
	I. Magyarország ...	6.749,646	6.978,976	13.728,622	13.561,245	167,377	—
	II. Fiume város és ter.	9,598	11,383	20,981	17,884	3,097	—
	III. Horvát-Szlavon- ország						
	a) polgári	589,615	604,800	1.194,415	1.143,285	51,130	—
	b) volt katonai ha- tárőrvidék	353,951	344,033	697,984	693,907	4,077	—
	A Szt-István korona országai együtt	7.702,810	7.939,192	15,642,002	15.416,321	225,681	—

II. A népesség anyanyelve

Folyó szám	Kerület és megye	Összes jelenlevő polgári népesség	Magyar	Német	Tót	Oláh
a) Duna bal partja.						
1	Árva megye.....	81,643	355	2,213	75,901	—
2	Bars »	142,139	41,848	16,834	78,873	4
3	Esztergom »	72,166	55,180	8,373	5,546	59
4	Hont »	115,787	49,165	7,924	54,242	55
5	Liptó »	74,758	1,438	2,775	67,554	—
6	Nógrád »	192,590	119,050	4,756	59,653	3
7	Nyitra »	370,651	54,564	36,532	263,644	64
8	Pozsony »	314,173	108,918	54,370	133,580	13
9	Trencsén »	244,919	2,576	10,634	222,786	68
10	Turóc »	45,933	1,066	8,988	33,951	3
11	Zólyom »	102,793	2,669	3,035	92,863	4
	Összesen....	1.757,552	436,829	156,434	1.088,593	273
b) Duna jobb partja.						
1	Baranya megye.....	293,414	147,474	97,475	999	478
2	Fehér »	209,440	170,495	23,396	3,643	4
3	Győr »	109,493	102,533	3,244	155	3
4	Komárom »	151,699	123,354	11,690	10,277	2
5	Moson »	81,370	12,991	54,957	463	2
6	Somogy »	307,448	261,349	22,061	445	290
7	Sopron »	245,787	109,798	97,677	250	16
8	Tolna »	234,643	150,087	72,420	776	110
9	Vas »	360,590	169,904	118,065	247	70
10	Veszprém »	208,487	165,553	33,356	1,717	—
11	Zala »	359,984	252,500	7,340	226	164
	Összesen....	2.562,355	1.666,038	541,681	19,198	1,139
c) Duna-Tisza köze.						
1	Bács megye.....	638,063	234,352	162,894	24,761	469
2	Csongrád »	228,413	214,885	2,289	668	125
3	Heves »	208,420	196,724	1,671	1,107	3
4	Jász-N.-Kún-Szolnok m.	278,443	263,994	1,962	690	64
5	Pest-Pil.-Solt-Kis-Kún »	987,620	681,793	193,126	55,417	662
	Összesen....	2.340,959	1.591,748	361,942	82,643	1,323
d) Tisza jobb partja.						
1	Abaúj megye.....	163,786	95,631	10,789	49,891	15
2	Bereg »	153,615	64,891	8,719	931	122
3	Borsod »	195,311	174,256	2,250	10,461	17

absolut számokban.

Ruthén	Horvát, szerb	Vend	Örmény	Czigány	Egyéb hazai nyelvű	Külföldi nyelvű	Beszélni nem tudó
—	2	—	—	62	—	314	2,796
—	2	2	—	316	63	189	4,008
3	22	18	—	18	204	74	2,669
7	16	1	—	255	91	156	3,875
1	3	—	—	233	—	116	2,638
6	54	81	—	1,262	—	620	7,105
2	84	8	—	1,271	667	78	13,737
7	2,081	7	2	736	1,049	1,203	12,207
6	33	—	—	432	529	45	7,810
1	3	—	—	184	—	139	1,598
—	55	—	—	487	45	187	3,448
33	2,355	117	2	5,256	2,648	3,121	61,891
3	32,328	396	—	290	1,281	1,969	10,721
2	2,591	2	—	26	11	350	8,920
3	103	1	—	22	1	301	3,127
2	26	14	—	246	501	137	5,450
—	8,464	3	—	18	—	702	3,770
9	11,167	230	—	74	—	711	11,112
2	27,691	23	—	50	14	1,223	9,043
—	1,072	3	—	189	4	266	9,716
2	16,189	40,978	—	794	—	613	13,728
—	25	3	—	25	287	40	7,481
3	68,104	18,526	—	26	11	479	12,605
26	167,760	60,179	—	1,760	2,110	6,791	95,673
7,294	177,081	24	1	796	11	761	29,619
26	355	7	—	52	52	703	9,251
3	57	1	—	77	3	271	8,503
14	38	—	—	34	—	234	11,413
75	8,722	19	10	370	75	9,392	37,959
7,412	186,253	51	11	1,329	141	11,361	96,745
543	14	2	—	714	48	596	5,543
74,021	16	1	—	234	1	259	4,420
455	10	2	—	167	—	526	7,167

Folyó szám	Kerület és megye	Összes jelenlevő polgári népesség	Magyar	Német	Tót	Oláh
4	Gömör megye.....	165,268	79,647	5,680	72,382	4
5	Sáros »	168,889	4,222	10,666	116,228	4
6	Szepes »	173,957	3,550	49,157	96,290	5
7	Torna »	20,913	18,876	180	1,183	—
8	Ung »	126,700	39,481	3,621	37,128	63
9	Zemplén »	273,102	118,524	12,971	101,972	19
	Összesen....	1.441,541	599,078	104,033	486,466	249
	e) Tisza bal partja.					
1	Békés megye.....	229,757	152,877	6,611	53,517	5,347
2	Bihar »	446,777	233,135	4,305	4,554	186,264
3	Hajdu »	173,329	164,320	2,788	463	56
4	Marmaros »	227,436	23,819	31,718	497	57,059
5	Szabolcs »	214,008	186,529	1,781	13,087	1,665
6	Szatmár »	293,092	167,284	13,948	1,035	99,093
7	Szilágy »	171,079	58,224	819	2,133	103,307
8	Ugocsa »	65,377	22,664	2,409	75	8,183
	Összesen....	1.820,855	1.008,852	64,379	75,361	460,974
	f) Tisza-Maros szöge.					
1	Arad megye.....	303,964	67,613	30,931	2,938	185,241
2	Csanád »	109,011	75,344	1,111	12,433	11,099
3	Krassó-Szörény megye..	381,304	7,201	37,833	6,247	289,849
4	Temes megye	396,045	25,955	137,239	3,328	148,928
5	Torontál »	530,988	78,278	158,077	12,213	78,102
	Összesen....	1.721,312	254,391	365,191	37,159	713,219
	g) Erdély.					
1	Alsó-Fehér megye	178,021	25,818	6,972	92	135,439
2	Besztercze-Naszód megy.	95,017	3,540	23,113	79	62,048
3	Brassó megye	83,929	23,948	26,579	64	29,250
4	Csik »	110,940	92,802	411	10	12,836
5	Fogarás »	84,571	2,694	3,850	16	75,050
6	Háromszék megye	125,277	104,607	430	20	15,448
7	Hunyad »	248,464	12,278	6,968	189	217,414
8	Kolozs »	196,307	63,005	7,667	155	112,627
9	Kis-Küküllő »	92,214	21,604	16,976	11	44,372
10	Maros-Torda »	158,999	86,497	6,274	45	53,650
11	Nagy-Küküllő »	132,454	12,026	57,398	12	51,632
12	Szeben »	141,627	2,991	40,723	21	90,802
13	Szolnok-Doboka megye.	193,677	31,559	4,604	255	146,135
14	Torda-Aranyos » ..	137,031	30,472	426	58	96,809
15	Udvarhely » ..	105,520	94,311	2,322	29	3,099
	Összesen....	2.084,048	608,152	204,713	1,056	1.146,611

Ruthén	Horvát, szerb	Vend	Örmény	Czigány	Egyéb hazai nyelvű	Külföldi nyelvű	Beszélni nem tudó
6	15	5	—	1,798	—	144	5,587
30,939	17	—	—	1,121	437	213	5,042
16,158	5	1	—	1,372	—	534	6,885
6	1	—	—	9	—	16	642
41,871	28	19	—	328	20	337	3,804
30,164	8	—	—	954	—	872	7,618
194,163	114	30	—	6,697	506	3,497	48,708
38	49	—	—	205	5	233	10,875
466	62	1	14	1,923	157	654	15,242
35	9	11	1	117	15	291	5,223
106,221	131	—	29	479	—	281	7,202
1,698	7	1	2	160	—	426	8,652
969	170	351	62	1,087	149	230	8,714
26	1	—	61	2,078	1	42	4,387
29,976	6	—	—	184	6	43	1,831
139,429	435	364	169	6,233	333	2,200	62,126
97	2,131	124	3	2,219	32	1,063	11,572
88	3,186	4	—	193	1	118	5,434
320	18,686	20	2	1,597	1,344	6,834	11,371
139	55,520	6	—	1,846	5,476	3,181	14,427
28	169,006	20	1	2,321	8,722	651	23,569
672	248,529	174	6	8,176	15,575	11,847	66,373
5	14	6	77	3,295	—	178	6,125
70	5	—	130	2,891	—	85	3,056
4	28	—	27	528	—	423	3,078
—	1	1	324	313	7	68	4,167
1	4	—	19	835	22	51	2,029
1	6	2	8	242	29	45	4,439
57	67	—	28	2,808	7	1,010	7,638
80	31	2	252	5,547	144	376	6,421
—	1	—	392	5,484	—	45	3,329
1	4	1	95	6,304	11	197	5,920
3	106	—	49	6,814	141	30	4,243
86	4	—	—	2,268	—	118	4,614
229	6	10	1,757	3,114	1	93	5,914
79	2	—	113	4,303	12	70	4,687
—	—	11	64	1,714	—	92	3,878
616	279	33	3,335	46,460	374	2,881	69,538

Folyó szám	Ország rész	Összes jelenlevő népesség	Magyar	Német	Tót	Oláh
	Ismétlés.					
	a) Duna bal partja	1.757,552	486,829	156,434	1.088,593	273
	b) Duna jobb partja . . .	2.562,355	1.666,038	541,681	19,198	1,139
	c) Duna-Tisza köze	2.340,959	1.591,748	361,942	82,643	1,323
	d) Tisza jobb partja	1.441,541	599,078	104,033	486,466	249
	e) Tisza bal partja	1.820,855	1.008,852	64,379	75,361	480,974
	f) Tisza-Maros szöge . .	1.721,312	254,391	365,191	37,159	713,219
	g) Erdély	2.084,048	608,152	204,713	1,056	1.146,611
	Összesen	13.728,622	6.165,088	1.798,373	1.790,476	2.323,788
	Százalékban	100.00	44.91	13.09	13.04	16.93
	Cs. és kir. katona	73,147	27,708	18,343	10,329	7,707
	Százalékban	100.00	37.88	25.08	14.12	10.53
	M. kir. honvéd	10,561	7,153	1,359	774	855
	Százalékban	100.00	67.73	12.87	7.33	8.10
	Együtt	83,708	34,861	19,702	11,103	8,562

Ruthén	Horvát- szerb	Vend	Örmény	Czigány	Egyéb hazai nyelvű	Külföldi nyelvű	Beszélni nem tudó
33	2,355	117	2	5,256	2,648	3,121	61,891
26	167,760	60,179	—	1,760	2,110	6,791	95,673
7,412	186,253	51	11	1,329	141	11,361	96,745
194,163	114	30	—	6,697	506	3,497	46,708
139,429	435	364	169	6,233	333	2,200	62,126
672	248,529	174	6	8,176	15,575	11,847	66,373
616	279	33	3,335	46,460	374	2,881	69,538
342,351	605,725	60,948	3,523	75,911	21,687	41,698	499,054
2.50	4.41	0.44	0.03	0.55	0.16	0.30	3.64
1,763	4,811	1,082	—	—	—	1,404	—
2.41	6.58	1.48	—	—	—	1.92	—
71	313	—	—	—	—	36	—
0.67	2.96	—	—	—	—	0.34	—
1,834	5,124	1,082	—	—	—	1,440	—

III. A népesség anyanyelve szerinti százalékokban.

Folyó szám	Kerület és megye	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát-szerb	Egyéb hazai nyelvű	Külföldi nyelvű	beszélni nem tudó
	a) Duna balpartja.									
1	Árva megye	0.43	2.71	92.97	—	—	—	0.09	0.38	3.42
2	Bars »	29.44	11.84	55.49	—	—	—	0.27	0.14	2.82
3	Esztergom megye ..	76.46	11.60	7.68	0.08	—	0.03	0.35	0.10	3.70
4	Hont » ..	42.47	6.84	46.85	0.05	—	0.01	0.30	0.13	3.35
5	Liptó » ..	1.92	3.71	90.86	—	—	—	0.32	0.16	3.53
6	Nógrád » ..	61.81	2.47	30.97	—	—	0.02	0.69	0.35	3.69
7	Nyitra » ..	14.72	9.85	71.13	—	—	—	0.60	—	3.70
8	Pozsony » ..	34.66	17.30	42.83	—	—	0.66	0.29	0.88	3.88
9	Trencsén » ..	1.05	4.34	90.97	—	—	—	0.43	0.02	3.19
10	Turócs » ..	2.32	19.57	73.91	—	—	—	0.42	0.30	3.48
11	Zólyom » ..	2.50	2.95	90.34	—	—	0.05	0.55	0.17	3.35
	Összesen	24.85	8.90	61.93	0.01	—	0.13	0.48	0.18	3.52
	b) Duna jobbpartja.									
1	Baranya megye	50.26	33.22	0.34	0.16	—	11.20	0.50	0.67	3.65
2	Fejér »	81.40	11.17	1.74	—	—	1.23	0.03	0.17	4.26
3	Győr »	93.64	2.50	0.14	—	—	0.09	0.09	0.28	2.86
4	Komárom »	81.31	7.70	6.77	—	—	0.01	0.53	0.09	3.59
5	Moson »	15.96	67.54	0.57	—	—	10.40	0.03	0.86	4.64
6	Somogy »	85.00	7.17	0.14	0.09	—	3.63	0.13	0.23	3.61
7	Sopron »	44.68	39.74	0.10	0.00	—	11.27	0.02	0.49	3.70
8	Tolna »	63.96	30.86	0.33	0.04	—	0.45	0.11	0.11	4.14
9	Vas »	47.12	32.74	0.07	—	—	4.49	11.62	0.16	3.80
10	Veszprém »	79.40	15.99	0.08	—	—	—	0.92	0.02	3.59
11	Zala »	70.15	2.05	0.07	0.05	—	18.92	5.13	0.13	3.50
	Összesen . .	65.02	21.14	0.75	0.00	—	6.55	2.50	0.26	3.73
	c) Duna-Tisza köze.									
1	Bács megye.....	36.73	25.53	3.88	0.00	1.14	27.75	0.32	0.01	4.64
2	Csongrád megye....	94.09	1.00	0.29	0.06	—	0.16	0.05	0.30	4.05
3	Heves »	94.38	0.82	0.53	—	—	0.02	0.04	0.13	4.08
4	J.-N.-K.-Szolnok m..	94.81	0.70	0.25	0.02	—	—	0.05	0.08	4.09
5	Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún megye	69.03	19.65	5.61	—	—	—	0.04	0.95	3.84
	Összesen	67.99	15.46	3.53	0.06	0.31	7.95	0.09	0.48	4.12

Folyó szám	Kerület és megye	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	horvát-szerb	Egyéb hazai nyelvű	Külföldi nyelvű	Beszélni nem tudó
d) Tisza jobb partja.										
1	Abauj megye.....	58.39	6.59	30.46	—	0.33	—	0.48	0.36	3.39
2	Bereg »	42.24	5.67	0.60	0.08	48.19	—	0.19	0.16	2.87
3	Borsod »	89.22	1.15	5.35	—	0.23	—	0.12	0.27	3.66
4	Gömör »	48.19	3.44	43.79	—	—	—	1.14	0.07	3.37
5	Sáros »	2.50	6.31	68.75	—	18.32	—	1.03	0.12	2.97
6	Szepes »	2.04	28.31	55.35	—	9.29	—	0.77	0.30	3.94
7	Torna »	90.26	0.86	5.65	—	—	—	0.08	0.08	3.07
8	Ung »	31.16	2.86	29.30	0.05	33.05	0.02	0.29	0.27	3.00
9	Zemplén »	43.40	4.75	37.33	—	11.04	—	0.37	0.32	2.79
	Összesen....	41.55	7.21	33.74	—	13.46	—	0.57	0.24	3.23
e) Tisza bal partja.										
1	Békés megye.....	66.50	2.90	23.29	2.33	—	—	0.24	0.01	4.73
2	Bihar »	52.19	0.96	1.02	41.69	0.10	—	0.48	0.15	3.41
3	Hajdu »	94.80	1.60	0.26	0.03	0.02	—	0.11	0.17	3.01
4	Mármaros megye.....	10.47	13.94	0.22	25.09	46.70	—	0.29	0.12	3.17
5	Szabolcs »	87.16	0.85	6.10	0.78	0.79	—	0.08	0.20	4.04
6	Szatmár »	57.07	4.75	0.35	33.81	0.33	—	0.65	0.07	2.97
7	Szilágy »	34.03	0.47	1.24	60.37	—	—	1.41	0.02	2.46
8	Ugocsa »	34.66	3.68	0.11	12.51	45.85	—	0.33	0.06	2.80
	Összesen....	55.40	3.53	4.14	25.31	7.66	—	0.43	0.12	3.41
f) Tisza-Maros szöge.										
1	Arad megye	22.24	10.18	0.96	60.94	—	0.70	0.83	0.35	3.80
2	Csanád »	69.18	1.02	11.41	10.19	—	2.92	0.10	0.20	4.98
3	Krassó-Szörény megye	1.90	9.92	1.63	76.01	0.09	4.90	0.79	1.78	2.98
4	Temes megye.....	6.55	34.65	0.84	37.60	—	15.02	1.90	0.80	3.64
5	Torontál »	14.74	29.77	2.30	14.70	—	31.82	2.12	0.12	4.43
	Összesen....	14.77	21.21	2.16	41.43	—	14.43	1.89	1.26	3.85
g) Erdély.										
1	Alsó-Fehér megye	14.50	3.91	0.05	76.09	—	—	1.91	0.10	3.44
2	Besztercze-Naszód megye..	3.72	24.32	0.08	65.30	0.07	—	3.21	0.09	3.21
3	Brassó megye	28.53	31.67	0.08	34.85	—	—	0.70	0.50	3.67
4	Csik megye.....	83.65	0.37	—	11.57	—	—	0.60	0.06	3.75
5	Fogaras megye.....	3.19	4.55	—	88.74	—	—	1.06	0.06	2.40
6	Háromszék megye	83.50	0.34	—	12.33	—	—	0.24	0.04	3.55
7	Hunyad »	4.94	2.80	0.08	87.50	—	—	1.20	0.40	3.08
8	Kolozs »	32.10	3.90	0.07	57.37	—	—	3.09	0.20	3.27
9	Kis-Küküllő megye	23.42	18.41	—	48.22	—	—	6.29	0.05	3.61
10	Maros-Torda »	54.40	3.94	—	33.74	—	—	4.08	0.12	3.72
11	Nagy-Küküllő »	9.08	43.33	—	38.97	—	—	5.40	0.02	3.20
12	Szeben megye	2.11	28.75	—	64.11	—	—	1.70	0.08	3.25
13	Szolnok-Doboka megye....	16.30	2.37	0.13	75.45	0.12	—	2.54	0.04	3.05
14	Torda-Aranyos »	22.24	0.31	—	70.65	—	—	3.33	0.05	8.33
15	Udvarhely »	89.38	2.20	—	2.93	—	—	1.73	0.09	3.67
	Összesen....	29.18	9.82	0.04	55.02	0.03	—	2.45	0.13	3.33

IV. Magyarul is besz

Folyó szám	Kerület és megye	Magyarul is besz							
		német		tót		oláh		ruthén	
		népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%
a) Duna bal partja.									
1	Árva megye	180	8.1	1,754	2.3	—	—	—	—
2	Bars »	1,597	9.3	5,535	7.0	2	50.0	—	—
3	Esztergom megye	2,699	32.2	1,510	2.7	28	47.4	3	10
4	Hont »	2,569	32.4	5,563	10.2	14	25.5	3	4
5	Liptó »	524	18.1	1,445	2.1	—	—	—	—
6	Nógrád »	2,136	44.9	10,661	17.8	2	66.6	3	5
7	Nyitra »	4,132	11.3	12,113	4.6	8	12.5	2	10
8	Pozsony »	13,179	24.2	7,067	5.3	10	76.9	1	1
9	Trencsén »	871	8.2	3,168	1.5	16	24.4	4	6
10	Turóc »	469	5.22	812	2.39	1	33.3	—	—
11	Zólyom »	999	33.0	5,218	5.6	1	25.0	—	—
	Összesen	29,355	18.7	54,846	5.0	82	30.0	16	4
a) Duna jobb partja.									
1	Baranya megye	23,497	24.1	266	26.8	254	53.1	1	3
2	Fehér »	8,281	35.4	1,364	37.4	4	100.0	2	10
3	Győr »	2,211	68.1	101	65.1	2	66.6	—	—
4	Komárom »	3,705	31.7	4,962	48.3	2	100.0	2	10
5	Moson »	8,799	16.4	80	17.2	—	—	—	—
6	Somogy »	13,139	59.6	350	78.7	243	83.7	6	6
7	Sopron »	11,592	11.9	66	26.4	13	81.3	2	10
8	Tolna »	19,672	27.1	655	84.5	97	88.2	—	—
9	Vas »	10,074	8.5	104	42.4	55	78.6	—	—
10	Veszprém »	14,642	43.9	1,248	72.7	—	—	—	—
11	Zala »	4,472	60.9	119	52.6	134	81.7	—	—
	Összesen	120,084	22.1	9,315	48.5	804	70.6	13	5
c) Duna-Tisza köze.									
1	Bács megye.....	28,264	17.4	2,559	10.3	202	43.2	371	2
2	Csongrád megye.....	1,519	66.4	528	79.1	104	83.20	13	5
3	Heves »	1,399	83.8	899	81.7	3	100.0	3	10
4	Jász.-N.-K.-Szolnok	1,354	69.0	589	85.4	41	64.1	12	8
5	Pest-Pil.-Solt.-K.-Kún	63,078	32.6	20,953	37.8	457	69.0	51	6
	Összesen	95,614	26.4	25,528	30.9	807	61.0	450	6
d) Tisza jobb partja.									
1	Abauj megye	5,057	47.8	9,157	18.3	12	80.0	275	5
2	Bereg »	2,312	26.5	186	20.0	74	60.6	3,953	8
3	Borsod »	1,617	71.9	7,158	68.4	14	82.9	369	8
4	Gömör »	1,694	29.8	15,649	21.6	3	75.0	4	6

nyelvén kívül.

nyelvén kívül													
át-szerb		vend		örmény		czigány		egyéb hazai nyelvű		külföldi nyelvű		összes idegen ajkú	
s-	%	népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%
2	100.0	2	100.0	—	—	126	39.8	13	20.6	7	2.2	1,941	2.4
2	9.9	—	—	—	—	10	55.6	57	28.0	40	21.1	7,317	7.2
5	31.2	—	—	—	—	47	18.6	19	20.9	11	14.9	4,320	26.4
2	66.7	—	—	—	—	—	—	—	—	44	28.2	8,264	12.4
25	46.3	11	13.6	—	—	718	56.9	—	—	9	7.8	1,980	2.7
11	13.1	4	50.0	—	—	204	16.0	68	10.3	160	25.8	13,716	18.6
58	2.7	1	14.3	—	—	401	54.5	33	3.1	11	14.1	16,553	5.2
12	36.4	—	—	—	—	13	3.0	17	3.2	177	14.7	20,927	10.2
3	100.0	—	—	—	—	4	2.8	—	—	5	11.1	4,106	1.8
—	—	—	—	—	—	13	2.7	3	6.7	10	7.20	1,299	2.89
20	5.1	18	15.4	—	—	1,536	29.2	210	7.9	31	16.5	6,265	6.2
22	14.9	11	2.7	—	—	167	57.5	215	16.8	505	16.2	86,688	6.5
275	49.2	—	—	—	—	21	80.8	7	63.6	251	12.8	29,484	20.2
73	70.7	1	100.0	—	—	20	90.9	1	100.0	175	50.0	11,129	26.4
13	50.0	1	7.1	—	—	189	76.9	180	37.2	137	45.6	2,546	36.6
77	8.0	1	33.3	—	—	8	44.4	—	—	15	10.9	9,069	31.9
701	51.0	153	66.5	—	—	64	86.5	—	—	79	11.2	9,644	14.1
385	15.8	10	43.3	—	—	25	50.0	1	7.1	472	66.4	20,128	43.6
389	54.9	3	100.0	—	—	180	95.3	—	—	123	10.0	16,217	11.9
162	15.2	5,055	12.3	—	—	45	5.6	—	—	121	45.4	21,317	25.2
20	80.0	3	100.0	—	—	23	92.0	95	33.1	156	25.5	17,951	8.1
11	6.0	2,147	11.6	—	—	18	69.2	2	18.2	10	25.0	16,041	37.3
28	14.4	7,385	12.2	—	—	760	43.2	501	23.7	216	47.3	11,219	10.4
28	14.4	7,385	12.2	—	—	760	43.2	501	23.7	1,755	25.9	164,745	18.3
969	12.9	13	54.2	—	—	219	27.5	4	36.3	285	37.5	54,886	13.6
279	78.9	1	14.3	—	—	48	92.3	32	61.5	197	28.0	2,721	20.1
9	15.8	1	100.0	—	—	60	77.9	2	66.7	202	74.7	2,578	22.0
30	78.9	—	—	—	—	33	97.0	—	—	181	77.4	2,240	15.5
966	46.6	7	36.8	10	100	318	85.9	47	62.7	3,126	33.3	92,113	30.1
353	14.6	22	43.1	10	100	678	51.0	85	60.9	3,991	35.1	154,538	20.6
5	35.7	—	—	—	—	239	33.5	10	20.8	143	24.0	14,898	21.8
6	37.5	1	100.0	—	—	141	60.3	1	100.0	92	35.4	6,766	7.6
9	90.0	1	50.0	—	—	125	75.9	—	—	327	62.3	9,620	45.7
1	6.7	—	—	—	—	825	45.9	—	—	62	43.0	18,238	21.3

Folyó szám	Kerület és megye	Magyarúl is beszélik							
		német		tót		oláh		ruthén	
		népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%	népes- ség	%
5	Sáros megye	1,485	13.9	2,632	2.2	3	75.0	343	
6	Szepes »	7,241	14.7	2,246	2.3	4	80.0	259	
7	Torna »	137	76.1	634	53.6	—	—	4	6
8	Ung »	583	16.1	1,628	4.3	16	25.4	1,235	
9	Zemplén »	4,274	32.9	6,260	6.1	14	73.7	537	
	Összesen	24,400	23.4	45,550	9.3	140	56.2	6,979	
	e) Tisza bal partja.								
1	Békés megye	5,148	77.8	23,335	43.6	2,733	51.1	9	2
2	Bihar »	2,877	66.9	1,475	32.4	22,131	11.8	233	5
3	Hajdu »	2,386	85.5	376	81.3	47	83.9	29	8
4	Marmaros megye	2,930	9.2	106	21.4	1,846	3.2	3,641	
5	Szabolcs megye	1,426	80.1	6,461	49.3	1,483	89.0	1,410	8
6	Szatmár »	8,750	62.8	834	80.6	18,760	18.9	764	7
7	Szilágy »	645	78.8	83	3.8	10,343	10.0	12	4
8	Ugocsa »	1,157	48.2	45	60.0	387	4.7	5,862	1
	Összesen	25,319	39.3	32,715	43.4	57,730	12.5	11,960	
	f) Tisza-Maros szöge.								
1	Arad megye	8,876	28.7	1,441	49.0	8,157	4.4	22	2
1	Csanád megye	805	72.5	4,920	39.6	2,513	22.6	19	2
3	Krassó-Szörény megye	5,182	13.6	440	7.0	2,472	0.8	11	
4	Temes »	14,936	10.9	683	25.1	2,401	1.6	15	
5	Torontál »	18,918	11.9	762	6.2	2,155	2.7	5	1
	Összesen	48,717	13.3	8,246	22.1	17,698	2.4	72	1
	g) Erdély.								
1	Alsó-Fehér megye	1,386	19.9	59	64.1	3,516	2.6	2	4
2	Beszt.-Naszód megye	1,847	7.9	16	20.2	1,004	1.6	2	
3	Brassó megye	7,703	28.9	43	67.2	1,672	5.7	1	2
4	Csik megye	296	72.2	8	80.0	3,079	23.9	—	
5	Fogarasz megye	1,314	34.1	8	50.0	912	1.2	1	10
6	Háromszék megye	269	62.5	11	55.0	5,504	35.9	1	10
7	Hunyad »	2,435	34.9	83	43.9	4,448	2.0	2	
8	Kolozs »	1,727	22.5	131	84.5	8,592	7.6	6	
9	Kis-Küküllő »	2,436	14.4	7	63.6	3,856	8.7	—	
10	Maros-Torda »	3,626	57.8	26	57.8	11,984	22.3	—	
11	Nagy-Küküllő »	6,426	11.2	3	25.0	1,959	3.8	—	
12	Szeben »	1,862	4.5	6	28.6	868	0.9	2	
13	Szolnok-Doboka megye	789	17.1	43	16.9	5,584	3.8	16	
14	Tord-Aranyos »	288	67.8	30	51.7	5,540	5.7	2	2
15	Udvarhely »	1,148	49.5	19	65.5	1,473	47.5	—	
	Összesen	33,552	16.8	493	46.7	59,991	5.2	35	

anyelvén kívül

át-szerb		vend		örmény		czigány		egyéb hazai nyelvű		külföldi nyelvű		összes idegen ajkú	
s-	%	népes-ség	%	népes-ség	%	népes-ség	%	népes-ség	%	népes-ség	%	népes-ség	%
3	17.6	—	—	—	—	54	4.8	21	4.8	22	10.3	4,563	2.8
1	20.0	—	—	—	—	17	1.2	—	—	25	4.7	9,793	5.7
1	100.0	—	—	—	—	9	100.0	—	—	11	68.7	796	39.1
7	25.0	—	—	—	—	77	23.6	2	10	51	15.3	3,599	4.1
6	75.0	—	—	—	—	53	5.5	—	—	204	23.4	11,348	7.3
39	34.2	2	6.6	—	—	1,540	22.9	34	6.7	937	26.8	79,621	9.4
39	79.6	—	—	—	—	104	50.7	3	60.0	161	69.5	31,532	41.0
33	53.2	—	—	11	78.6	630	32.8	78	49.6	248	37.9	27,716	12.9
7	77.8	7	63.6	—	—	112	95.7	6	40.0	187	64.5	3,157	35.0
2	1.5	—	—	24	82.8	58	12.1	—	—	114	40.6	8,721	4.2
5	71.4	1	100	1	50.0	138	86.2	—	—	218	51.1	11,143	40.5
6	3.5	—	—	56	90.3	440	40.6	77	51.6	102	44.3	29,789	23.7
—	—	—	—	51	85.0	618	29.8	—	—	22	53.8	11,774	10.4
2	33.3	—	—	—	—	86	46.7	6	100.0	16	37.2	7,561	17.7
94	21.6	8	2.2	143	84.0	2,186	35.0	170	51.0	1,068	48.1	131,393	16.1
—	—	—	—	2	66.7	143	6.4	23	71.9	380	35.9	20,028	8.5
81	46.0	3	2.3	—	—	88	45.7	—	—	74	62.7	9,756	29.0
33	41.9	4	100.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
92	1.0	1	5.0	2	100.0	4	0.2	54	4.0	214	3.1	8,572	2.3
378	3.0	1	16.7	—	—	22	1.2	273	20.4	392	12.3	20,401	5.5
355	5.7	2	10.0	—	—	192	8.2	905	10.3	142	21.8	32,736	7.2
39	5.5	11	6.3	4	66.6	449	5.5	1,255	8.0	1,202	10.1	91,493	6.2
5	35.7	1	16.7	67	89.6	280	8.5	—	—	73	41.1	5,389	3.5
—	—	—	—	102	78.4	46	1.6	—	—	6	7.0	3,023	3.3
7	25.0	—	—	16	59.2	53	10.1	—	—	149	35.1	9,644	16.0
—	—	—	—	299	91.4	225	72.0	4	57.1	50	73.5	3,961	21.8
1	25.0	—	—	19	100.0	19	2.2	2	9.9	14	27.4	2,290	2.8
5	83.3	1	50.0	7	87.5	175	72.5	19	65.5	20	44.4	6,012	29.0
18	26.8	—	—	27	96.4	43	1.5	1	14.3	170	16.8	7,227	3.5
19	63.3	—	—	212	84.1	1,724	31.0	53	36.8	221	58.7	12,685	9.5
1	100.0	—	—	337	85.9	1,580	28.8	—	—	28	62.2	8,245	11.6
3	75.0	1	100.0	86	90.5	3,576	56.7	3	27.3	107	54.3	19,412	26.8
—	—	—	—	42	85.9	283	4.1	25	17.8	2	6.6	8,740	7.2
—	—	—	—	—	—	71	3.1	—	—	19	16.1	2,828	1.6
5	83.3	1	10.0	1,587	90.3	341	10.9	—	—	51	54.8	8,417	5.2
—	—	—	—	97	85.8	1,349	31.3	2	16.7	38	54.3	7,346	6.9
—	—	—	—	61	95.3	1,214	70.8	—	—	56	60.8	3,971	35.4
64	22.9	4	12.1	2,959	88.7	10,979	23.6	109	29.1	1,004	34.8	109,190	7.4

Folyó szám	O r s z á g r é s z	Magyarúl is beszél,			
		német	tót	oláh	ruthén
	I s m é t l é s.				
	a) Duna bal partja	29,355	54,846	82	16
	b) Duna jobb partja	120,084	9,315	804	13
	c) Duna-Tisza köze	95,614	25,528	807	450
	d) Tisza jobb partja	24,400	45,550	140	6,979
	e) Tisza bal partja	25,319	32,715	57,730	11,960
	f) Tisza-Maros szöge	48,717	8,246	17,698	72
	g) Erdély	33,552	493	59,991	35
	Összesen	377,041	176,693	137,252	19,525
	%	21.02	9.82	5.90	5.70

anyanyelvén kívül

horvát- szerb	vend	örmény	czigány	egyéb hazai nyelvű	külföldi nyelvű	összes idegen ajkú
120	18	—	1,536	210	505	86,688
24,128	7,385	—	760	501	1,755	164,745
27,353	22	10	678	85	3,991	154,538
39	2	—	1,540	34	937	79,621
94	8	143	2,186	170	1,068	131,393
13,839	11	4	449	1,255	1,202	91,493
64	4	2,959	10,979	109	1,004	109,190
65,637	7,450	3,116	18,128	2,364	10,462	817,668
10.83	12.22	88.66	23.85	10.82	25.07	10.81

V. A nyelvisméret össze

Hitfelekezet	Magyar		Német		Tót	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
római katolikus	1.687,950	1.753,597	564,439	618,386	587,979	648,078
görög »	66,580	68,185	536	631	47,233	51,461
örmény »	377	413	11	3	10	6
görög keleti	9,354	8,321	685	917	776	657
örmény »	25	12	—	1	1	—
ágostai evang.	130,270	125,836	185,315	194,283	203,439	218,761
helvét »	938,804	967,088	12,021	12,085	5,281	5,411
unitárius	26,267	26,395	29	36	15	10
más keresztény	1,139	1,473	270	333	98	89
zsidó	174,323	177,272	100,749	107,104	9,845	11,093
mohamedán	3	—	—	—	—	—
egyéb nem keresztény ..	130	163	45	38	6	13
hitfelekezet nélküli	360	271	137	94	56	63
még nem keresztelt	36	32	8	2	2	1
ki nem deríthető vallású	213	194	81	134	47	30
	3.035,831	3.129,257	864,326	934,047	854,788	935,688
	6.165,088		1.798,373		1.790,476	
Hitfelekezet	Örmény		Czigány		Egyéb hazai nyelvű	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
római katolikus	572	575	9,448	9,693	10,947	9,851
görög »	24	17	11,813	11,847	56	28
örmény »	1,105	1,199	3	3	—	—
görög keleti	6	7	10,988	10,541	92	31
örmény »	5	9	7	6	—	—
ágostai evangélikus	—	—	826	805	84	58
helvét »	2	1	4,585	4,426	36	12
unitárius	—	—	445	416	1	—
más keresztény	—	—	—	1	3	9
zsidó	—	—	3	—	239	217
mohamedán	—	—	—	—	—	—
egyéb nem keresztény ..	—	—	8	3	5	9
hitfelekezet nélküli	1	—	19	21	7	—
még nem keresztelt	—	—	1	2	1	—
ki nem deríthető vallású	—	—	1	—	—	—
	1,715	1,808	38,147	37,764	11,471	10,216
	3,523		75,911		21,687	

etve a hitfelekezettel.

Oláh		Ruthén		Horvát, szerb		Vend	
férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
3,208	3,174	974	943	116,105	118,424	21,409	22,072
428,013	423,177	162,954	165,488	1,584	1,461	1	2
4	2	—	1	5	3	—	—
727,427	727,083	826	687	183,826	182,860	10	6
50	54	2	—	132	130	—	—
648	637	34	16	138	128	8,332	9,062
947	763	22	46	35	13	3	5
157	124	5	—	2	1	—	—
32	34	4	3	197	172	1	—
3,892	4,288	5,000	5,342	190	197	19	24
—	—	—	—	1	—	—	—
4	10	—	1	36	58	—	—
24	20	2	—	9	10	—	—
1	1	1	—	—	2	—	—
3	11	—	—	6	—	2	—
1,164,410	1,159,378	169,824	172,527	302,266	303,459	29,777	31,171
2,323,788		342,351		605,725		60,948	
Külföldi nyelvű		Beszélni nem tudó		Összesen			
férfi	nő	férfi	nő	férfi		nő	
22,899	13,729	127,571	126,708	3,153,501		3,325,230	
685	396	22,547	22,184	742,026		744,877	
1	—	32	42	1,548		1,672	
294	112	33,204	32,566	967,488		963,788	
—	4	4	8	226		225	
385	376	20,533	19,812	550,004		569,775	
533	659	33,985	33,210	996,254		1,023,725	
8	8	930	946	27,859		27,937	
34	52	101	103	1,879		2,269	
929	518	11,846	11,590	307,035		317,645	
12	—	1	—	17		—	
1	2	37	27	272		322	
6	6	93	105	714		597	
—	—	273	333	323		373	
16	33	131	132	500		541	
25,803	15,895	251,288	247,766	6,749,646		6,978,976	
41,698		499,054		13,728,622			